

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

Mehmet Berkay DURDU

Doktora Öğrencisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, mehmetberkaydurdu@gmail.com,
ORCID: 0009-0002-1055-2266.

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi:

18 Temmuz 2024

Kabul Tarihi:

11 Eylül 2024

Anahtar Kelimeler:

Demokratik Gerileme,
Sahraaltı Afrika, Batı
Afrika, Sahel, Burkina
Faso.

Özet

Demokratik gerileme kavramı, 2010'lu yıllardan itibaren siyaset bilimi disiplininde giderek tartışmalı bir konu haline gelmiştir. Bu çalışma, 1990'lı yılların başından itibaren geniş çaplı demokratik, hukuki ve ekonomik reformlara sahne olan, Sahraaltı Afrika'ya ve bölgenin demokrasi tarihi için müstesna bir yer tuttuğu düşünülen Burkina Faso'ya odaklanmaktadır. Çalışmanın temel amacı, Burkina Faso ve Sahraaltı Afrika'da hızla artan demokratik gerileme olgusunun sebeplerini araştırmaktır. Niceliksel ve niteliksel veriler ışığında kurgulanan bu çalışmada; niceliksel yöntem olarak demokrasi, ekonomi ve yönetim endekslerinden oluşan çeşitli korelasyonlar ile siyasi katılım ve seçimlere ilişkin yapılmış olan anket çalışmalarından faydalanılmıştır. Niteliksel yöntem olarak ise, Burkina Faso'nun demokrasi serüveni, tarihsel süreç içerisinde ele alınarak devlet mekanizmasının ve kamuoyunun genel yaklaşımına dair bir sonuç ortaya konmuş devlet, ordu ve kamuoyuyla demokrasi arasındaki ilişki, ampirik incelemelerden çıkan sonuçlar çerçevesinde ele alınarak demokratik gerilemenin nedenlerine ilişkin analitik bir çözümleme yapılmıştır. Sonuç olarak, Sahraaltı Afrika'daki demokratik gerilemenin bir takım içsel ve dışsal dinamiklere bağlı olarak geliştiği, bölgedeki eğitim seviyesi yükseltilmeden, bölgesel güvenliği sağlamak adına ulusal ve uluslararası aktörler kararlı bir biçimde mobilize edilmeden ve gelir adaletsizliği sürdürülebilir bir eşige taşınmadan bölgedeki trendin tersine dönmesi mümkün olmadığı düşünülmektedir.

Democratic Backsliding in Sub-Saharan Africa: Burkina Faso as a Case Study

Mehmet Berkay Durdu

PhD Student, Institute of Social Sciences, Istanbul University, mehmetberkaydurdu@gmail.com, ORCID: 0009-0002-1055-2266.

Research Article

Submitted:

18 July 2024

Accepted:

11 September 2024

Keywords: Democratic Backsliding, Sub-Saharan Africa, West Africa, Sahel, Burkina Faso.

Abstrat

The democratic backsliding has become a controversial topic in the political science since the 2010s. This study focuses on sub-Saharan Africa, which has witnessed large-scale democratic, legal and economic reforms since the early 1990s and Burkina Faso, which is considered to hold an exceptional place in Africa's democracy history. The main objective of the study is to analyze the democratic backsliding's causes in the region. This study designed based on quantitative and qualitative data. For quantitative methodology, various correlations consisting of democracy, economy and governance indices and surveys regarding political participation, and elections were utilized. As a qualitative method, Burkina Faso's democratic adventure was analyzed, and a conclusion was drawn on the general approach of the state and people. Based on the findings of empirical studies on the relationship between the state, military, public and democracy, an analytical assessment of the causes of democratic backsliding was made. Consequently, the democratic backsliding in sub-Saharan Africa developed due to a number of internal and external dynamics, and the trend in the region cannot be reversed unless the education level is raised, national and international actors are decisively mobilized to ensure regional security, and income inequality is brought to a sustainable threshold.

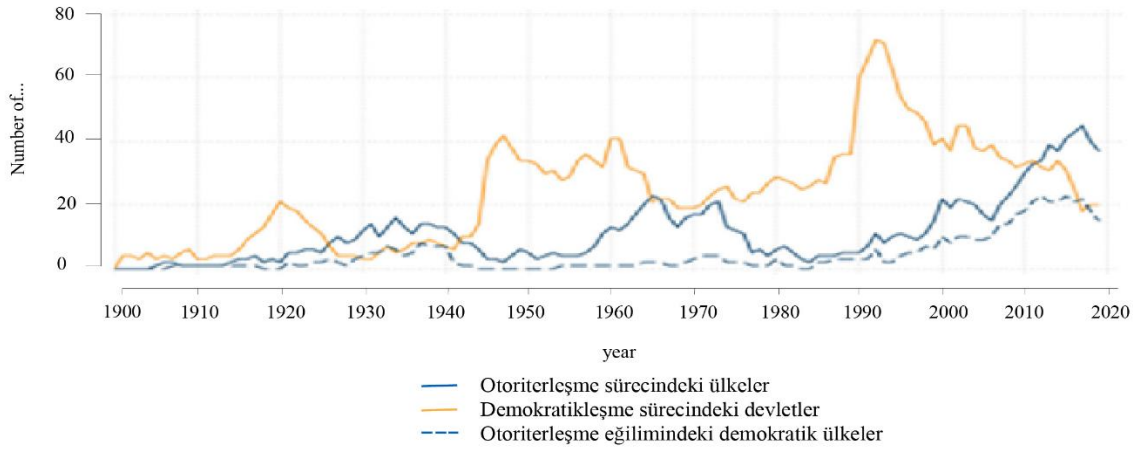
Giriş

Demokrasi, bireyin toplumdaki yerini kendi iradesiyle belirlemek amacıyla iktidar üzerinde söz sahibi olduğu böylece siyasi alanda kendine özgü eğilimler ve kimliklerle var olabildiği özgürleştirici bir yönetim şeklidir (Karpat, 2010: 9). Karpat'ın bu tanımından hareketle demokrasi, topluma ve hükümete karşı bireyin kendi özgürlüğünü korumayı mümkün kılan bir rejim olarak ifade edilebilir. Bu rejimin mevcudiyeti hususunda, Robert Dahl (1998: 38) bazı kıstaslar öne sürmektedir. Yazara göre demokratik bir rejimden söz edilebilmesi için; eşit oy hakkı, siyasi eşitlik, adil ve sık seçimler, ifade özgürlüğü, siyasi kararlar üzerinde söz sahibi olma, bilgi edinebilme, özgür sivil toplum ve alternatif bilgi kaynaklarının varlığı koşullarının sağlanmış olması gerekmektedir. Mezkûr koşullar iktidar sahipleri tarafından sağlanmalı ve sivil toplum tarafından korunmalıdır. Bu durum, demokrasinin taraflar arasında salt bir arzuyla oluşamayacağını, sürekli denetlenmesi ve kontrol edilmesi gereken oldukça meşakkatli bir rejim olduğunu göstermektedir.

1980'li yıllarda başlayan ve Soğuk Savaş'ın ardından hem içsel hem de dışsal motivasyonlarla büyük bir ivme kazanan demokratikleşme trendi, 2010'lu yıllardan itibaren zayıflamaya başlamıştır. Liberal demokrasilerin otoriter rejimler lehine aşınması, hem siyasi yaşamda hem de akademik yazında demokratik gerileme olgusunu tartışmaya açmıştır. Waldner ve Lust (2018: 6) bu olguyu, demokratik rejimde yer alan demokratik yönetim niteliklerinin bozulması ve demokrasinin kalitesinin düşmesi olarak tanımlamaktadır. Hyde (2020: 1193), demokratik gerilemeyi otokratikleşmeye doğru giden bir rejim değişimi olarak nitelendirmekte, demokratik gerilemede siyasi gücün halk tarafından kullanılmasının kısıtlanarak iktidarın daha baskıcı ve keyfi bir hale getirildiğini öne sürmektedir. Cassani ve Tominini (2018: 530) ise demokratik gerileme sürecinin seçimlerde rekabetin ve siyasi katılımın kısıtlanmasıyla kristalize olduğunu belirtmektedir. Süreç boyunca, iktidarın barışçıl geçişi, özgür ve adil seçimler gibi demokratik kurumların bilinçli olarak zayıflatılması, demokrasilerin özünü oluşturan bireysel hakların, bilhassa ifade özgürlüğünün ihlal edilmesi şeklinde tanımlamaktadır. Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü (IDEA) tarafından yayımlanan Demokrasinin Küresel Durumu 2021 adlı raporda (IDEA, 2021: 2), demokrasinin günümüz dünyasının en popüler rejimi olduğunu fakat giderek zemin kaybettiğini, 2010'lu yıllardan bu yana hükümetlerin tedricen otoriterleştiğini ve günümüzde hibrit rejimlerin büyük bir hızla yükseldiğini saptamıştır. Boes, Lindberg ve Lührmann'ın yaptığı çalışmada (2021:5) (Grafik 1), 2010 yılından bu yana otoriterleşen ülkelerin demokratikleşen ülkelere göre çok daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Benzer

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

biçimde, 2024 yılı verilerine göre hazırlanan Bertelsmann Dönüşüm Endeksi (BTI) tarafından da demokrasilerin ve demokratik yönetişimlerin hızla erozyona uğradığı sonucuna varılmıştır.

Grafik 1. Sahraaltı Afrika Demokratik ve Otokratik Rejimler 1990-2020 Yılları Arası Değişim (Boese vd., 2021).

Sahraaltı Afrika ve Burkina Faso'daki demokratik gerilemeyi inceleyen bu çalışma, 1990'lı yılların başından itibaren geniş demokratik reformlara sahne olan Sahraaltı Afrika'da yakın zamanda müşahede edilen demokratik gerilemenin kaynağı, bu süreçte demokratik değerlerin ve pratiklerin ne ölçüde aşıldığı problematiği çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu kapsamda aşağıda önerilen üç hipotez test edilmiştir: (i) Sahraaltı Afrika'da, küresel konjunktüre paralel olarak 2010'lu yıllardan itibaren demokratik gerileme yaşanmaktadır. (ii) Burkina Faso'nun kısıtlı demokrasi deneyimi, düşük sosyoekonomik düzey ve eğitim seviyesi, ülkede kamuoyu oluşmasına izin vermemiştir. Ülke, içsel ve dışsal faktörlerin etkisinde demokratik gerileme trendine girmiştir. (iii) Burkina Faso'da gerçekleşen askeri darbe neticesinde Ibrahim Traoré'nin karizmatik bir lider olarak ortaya çıkışı bölgedeki demokrasileri olumsuz anlamda etkileyerek demokratik gerilemenin yayılım etkisini tetiklemiştir.

Sıralanan hipotezleri test etmek ve problematiğe cevap verebilmek adına çalışma boyunca ampirik verilerden yararlanılarak analitik bir metot izlenmiştir. Bu bağlamda; BTI Atlas tarafından niteliksel ve niceliksel yöntemlerle belirlenen demokrasi, ekonomi ve yönetim endekslerinin birbirleriyle korelasyonu incelenmiştir. Endeksler, boyutlar, kriterler ve göstergelerden oluşan dörtlü yapı anket çalışmaları çerçevesinde şekillendirilerek 1-10 arası puantaj sistemine

oturtulmuştur. Çalışmada, BTI Index tarafından gerçekleştirilen demokrasi endeksi ve demokrasi-otokrazi korelasyonundan faydalanılmıştır. Çalışma, Afrobarometer, V-Dem (Varieties of Democracy), IDEA, Freedom House gibi anket çalışmalarından elde edilmiş olan sonuçlarla desteklenmiş ve ülkenin demokrasi bilinci, demokratik gelişimi ve demokratik gerilemesine ilişkin süreçlerin kamuoyuna yansımaları ele alınmıştır.

Niteliksel yöntem olarak, Burkina Faso'nun demokrasi serüveni, tarihsel süreç içerisinde analiz edilerek devlet mekanizmasının ve kamuoyunun genel yaklaşımına dair bir sonuç ortaya koyulmuştur. Devlet, ordu ve kamuoyuyla demokrasi arasındaki ilişki, ampirik incelemelerden çıkan sonuçlar çerçevesinde ele alınarak demokratik gerilemenin nedenlerine ilişkin analitik bir çözümleme yapılmıştır.

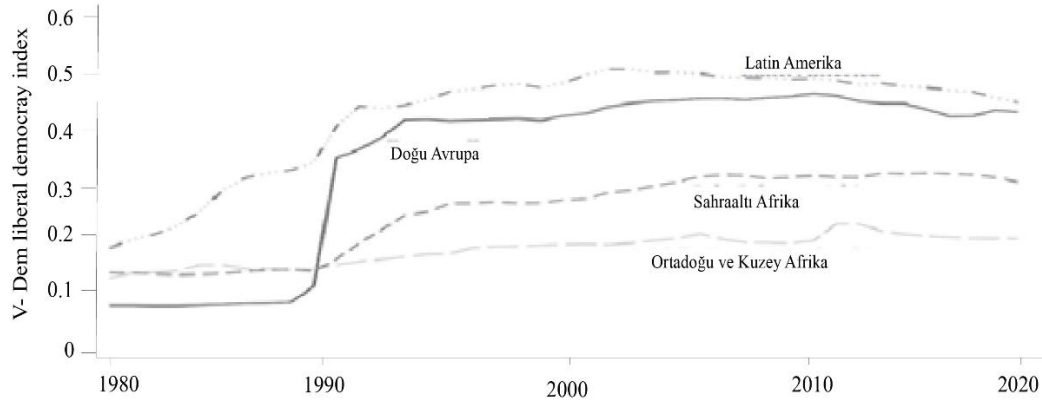
Bu bağlamda üç ana başlıkta kurgulanan çalışmanın giriş bölümünde, demokratik gerilemeye ilişkin literatürde yer alan farklı tanımlamalar ve farklı yaklaşımlar ele alınarak araştırmanın temel bağlamını oluşturan demokratik gerileme olgusuna ilişkin genel bir çerçeve çizilmiştir. “Sahraaltı Afrika’da Demokratik Gerileme” başlığında, Sahraaltı Afrika’da demokrasinin gelişimine zemin hazırlayan faktörler incelenmiş ve bölgede son 15 yıldır gözlemlenen demokratik gerilemenin sebepleri, ampirik veriler ışığında ortaya koyulmuştur. Son olarak, “Sahraaltı Afrika’da Demokratik Gerileme Vaka Çalışması: Burkina Faso” başlığında ise Burkina Faso’nun kuruluşundan bugüne kadar tecrübe ettiği demokrasi serüveninin genel bir portresi çizilmiş, Sahraaltı Afrika’da müşahade edilen demokratik gerilemenin Burkina Faso’ya ne ölçüde etki ettiği tartışılmıştır. Bu çerçevede, 2022 yılında Traoré önderliğinde gerçekleştirilen askeri darbe başlangıç noktası kabul edilerek 2020 ve 2024 yılları arasında Burkina Faso halkının ve kurumlarının çeşitli içsel ve dışsal faktörlerin etkisiyle demokrasiye olan inancının ne ölçüde aşındığı ve ülkede demokratik gerilemenin yaşanıp yaşanmadığı tartışılmıştır.

1. Sahraaltı Afrika’da Demokratik Gerileme

Huntington’ın üçüncü demokrasi dalgası tanımlaması kapsamında incelenen Afrika’daki demokratikleşme hareketleri Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte büyük bir ivme kazanmış, demokratikleşme arzusu, kıtadaki birçok ülkede siyasi ve hukuki reformların başlamasına olanak tanımıştır. Sahraaltı Afrika ülkelerinde gerçekleşen siyasi reform süreçlerinin ortak noktası, çok partili yaşama geçilmesi ve anayasal olarak yürütme erkine süre sınırı getirilmesiyle kristalize olmuştur (Posner ve Young, 2007: 133). Liberal Demokrasi Endeksi (V-Dem) tarafından,

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

seçimlerde adil rekabetin ne ölçüde sağlandığı, yürütme erkinin sınırlandırılması, ifade özgürlüğü gibi anayasal ve sivil haklar çerçevesinde oluşturulan 1980-2020 yıllarını kapsayan Demokrasi Endeksi, Sahraaltı Afrika'nın 1990 yılından itibaren kendi iç dinamikleri bağlamında önemli bir kırılma yaşadığını göstermektedir (Grafik 2).

Grafik 2. Karşılaştırmalı Perspektifte Sahraaltı Afrika'da Demokratikleşme Trendi

(V- dem, Liberal Democracy Index, 2022).

2010'lu yılların ortalarından itibaren artan güvenlik endişeleri, ekonomik yapıda meydana gelen bozulmalar, düzensiz göç ve Kovid-19 pandemisi dünya genelinde demokratik rejimleri aşındırmaya başlamıştır. V-Dem tarafından hazırlanan grafikte 2010'lu yılların ortalarından itibaren bir sapma olduğu açıkça görülmektedir. Buna ek olarak V-Dem (2021) tarafından hazırlanan ve 1980-2020 yılları arasında Sahraaltı Afrika'daki olumlu ve olumsuz gelişmeleri ortaya koyan çalışmada, 1980–2010 yılları arasını kapsayan dönemde olumlu siyasi değişimlerin olumsuz değişimlere kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Söz konusu trend ilk defa 2010–2020 yılları arasında kırılmış ve olumsuz değişimlerin oranı, olumlu değişimlerin oranını geçmiştir (Tablo 1).

Yıllık Değişim	1980–1989	1990–1999	2000–2009	2010–2020
Pozitif	34.67	55.09	42.91	42.08
Nötr	50.22	22.67	26.67	11.55
Negatif	15.11	22.24	30.42	46.37

Tablo 1. Afrika Kıtası V-Dem Liberal Demokrasi Puanı Yıllık Yüzdesel Değişimi (V-Dem, 2022).

Sahraaltı Afrika'da müşahede edilen iç faktörlere bağlı demokratik sapma dört alt başlıkta değerlendirilebilir. İlk olarak, bölgedeki demokrasi kurumu, zayıf temeller üzerine inşa edilmiş ve kırılmalıdır. Dekolonizasyon süreciyle başlayan bağımsızlık arayışının ardından, hemen hemen hiçbir Sahraaltı Afrika ülkesi gerçek bir demokrasi deneyimini yaşayamamış, bağımsızlığın ardından ortaya çıkan otoriter kurtarıcı siyasi figürler iktidarı ele geçirerek siyasi elitler yaratmıştır. Uzun yıllar süren militarist rejimlerin kıtada kök salması, otoriter pratiklerin siyasi alanda pekiştirilmesine neden olmuştur.

Bölgedeki demokratik rejimlerin gelişmesinin ve ilerlemesinin önündeki ikinci engel ise otoriter kültürün mevcudiyetidir. Sahraaltı Afrika'nın otoriter kültürü, bölgenin tarihsel süreci ve zayıf sivil toplum ile ilintilidir. Bölgenin iklim koşulları ve coğrafi zorlukları 15. yüzyıla kadar bölgenin dünya ile entegrasyonunu engellemiştir. Sahra'ya yakın olan bölgenin tarıma elverişsiz olması, tarımsal üretime dünyanın geri kalanından daha geç bir tarihte geçilmesine neden olmuştur (Erdoğan, 2020: 103). Bölgede, evcilleştirilmiş at ve deve gibi binek hayvanların olmaması Sahra'nın aşılmasını engelleyerek bölgede ticaretin, dolayısıyla, kültürel etkileşimin yayılmasını geciktirmiştir (Erdoğan ve Acaravcı, 2021: 70). Ticaret ve tarımdan kaynaklanan sermaye birikiminin olmaması kabile liderlerinin iktidarlarını dengeleyebilecek güç unsurlarının oluşmasını imkânsız kılmıştır. Bu durum bölgedeki otoriter kültürü perçinlemiştir. Kolonyal dönem ve sonrasında bölgede yeni bir iktisadi yapının ve hayatın tesis edilmesi, koloni ülkeleriyle birlikte buharlı makineler ve motorların bölgeye gelmesi, teknik bilgiye haiz işçileri gerekli kılmıştır (Çomak vd., 2017: 10). Eğitim ve bilhassa yükseköğrenimin bölgeye gelmesiyle birlikte ancak 20. yüzyılın başlarında sivil toplum oluşmaya başlamıştır.

Zayıf sivil toplum, bölge demokrasilerinin sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemekte, vatandaşlık bağıni gevşetmekte bu bağlamda devlet–vatandaş arasındaki hesap verilebilirlik mekanizmasının tesisini güçleştirmektedir (Brass, 2016: 9). Sahraaltı Afrika'da sivil toplumun ekonomik kalkınma çerçevesinde şekillendiğini, bu cihetiyle de devlet ve sivil toplum örgütleri arasında organik bir bağ olduğunu öne sürmekte sivil topluma yön verecek olan örgütlerin ekonomik fayda için statükoyu koruma eğiliminde olduğunu ifade etmektedir. Lynch ve VonDoepp (2020: 8) Sahraaltı Afrika'daki sivil toplum kuruluşlarını devletin ortağı haline gelen sosyolojik bir simbiyoz olarak nitelemektedir.

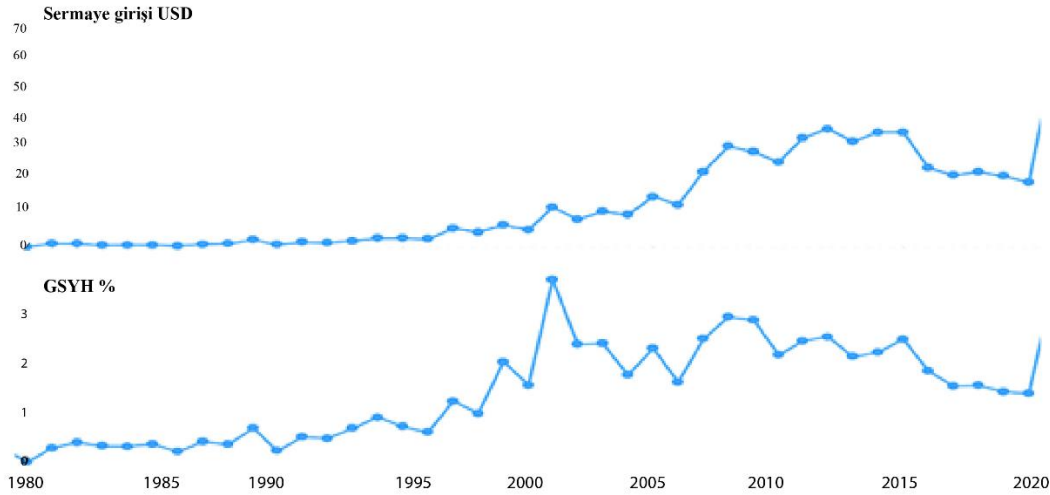
Son olarak, yetersiz devlet kapasitesi ve zayıf gömülü özerklik, yaşanan demokratik gerilemenin en önemli sebeplerinden birisi olarak değerlendirilmektedir. Sahraaltı Afrika

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

ülkelerinin fiziki ve beşerî sermayelerinin oldukça düşük seviyelerde olması hükümetlerin vergi toplama kapasitesini doğrudan etkilemektedir. Devletin vergi toplayamaması, devletin sunmakla yükümlü olduğu temel hizmetleri vatandaşlarına sunamamasına neden olmakta bu durum vergiye mukabil temsiliyet mekanizmasının sağlıklı bir biçimde işlemlerini engelleyerek hâlihazırda zayıf olan vatandaşlık bağını daha da aşındırmaktadır. Ülkeler, toplum sözleşmesiyle sağlayamadıkları içsel meşruiyetlerini yaygın şiddet kullanımı ve dış yardımlar yoluyla telafi etmeye çalışmaktadır. Prichard'ın (2015:8) ifade ettiği gibi, ülkeler için verilen kalkınma yardımları hükümetler tarafından iktidarlarını sağlamlaştırmak ve güçlendirmek maksadıyla kullanılmakta bu durum da hesap verilebilirlik mekanizmasının işlemlerini imkansız kılmaktadır.

Yukarıda zikredilen iç dinamiklere ek olarak Sahraaltı Afrika'nın demokrasi serüveni dış etkenlere de oldukça duyarlıdır. 1990'lı yıllardan itibaren gelişme gösteren demokrasilerin ortak noktası, Batılı devletlerden temin edilen finansmanlardır. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası tarafından, söz konusu finansmanların sağlanmasının önkoşulu olarak birtakım yapısal reformların hayata geçirilmesi talep edilmiş; reformların uygulanışı periyodik olarak denetlenmiştir (Grafik 3). Ne var ki Batılı devletlerin, Sahraaltı Afrika'nın ekonomik ve siyasi yapısına yönelik tahayyülleri istenilen sonucu vermemiş ve kısa ömürlü iyileşme sürecinin ardından demokratikleşme hareketleri sekteye uğramıştır. Yapılan ampirik çalışmalarda, finansal kuruluşların sağladığı kredilerin ve doğrudan kalkınma yardımlarının Sahraaltı Afrika'nın ekonomik gelişimine ve sosyal kalkınmasına herhangi bir katkı sağlamadığı aksine, uzun vadede ekonomik göstergeleri büyük ölçüde bozduğu saptanmıştır (Easterly, 2005: 4). Stone (2004: 580-585), Batılı devletlerin ve zikredilen finansal kuruluşların, Sahraaltı Afrika ülkelerinde liberal demokrasilerin tesisi için post kolonyalist bir tutum benimsemesinin ekonomik ve sosyal yapının yeteri kadar analiz edilememesine sebebiyet verdiğini belirtmekte ve bu durumun ekonomik bozulmaların temel nedeni olduğunu ifade etmektedir. Siyasi istikrarı sağlamak adına ekonomik istikrarın neoliberal politikalar çerçevesinde şekillendirilmiş olması, Sahraaltı Afrika ülkelerinde liberal demokrasilere benzeme trendini de beraberinde getirmiştir (Muuka, 1997: 670-682). Bu bağlam içinde 1990'lı yıllardan itibaren bölgedeki hemen hemen her ülkenin niçin çok partili sisteme ve liberal bir iktisadi görünüme büründüğü anlaşılmaktadır.

Grafik 3. Sahraaltı Afrika'ya Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımların Toplam Tutarı (milyar USD) ve GSYH'ye oranı (1980 – 2020) (Macrotrends, 2024).

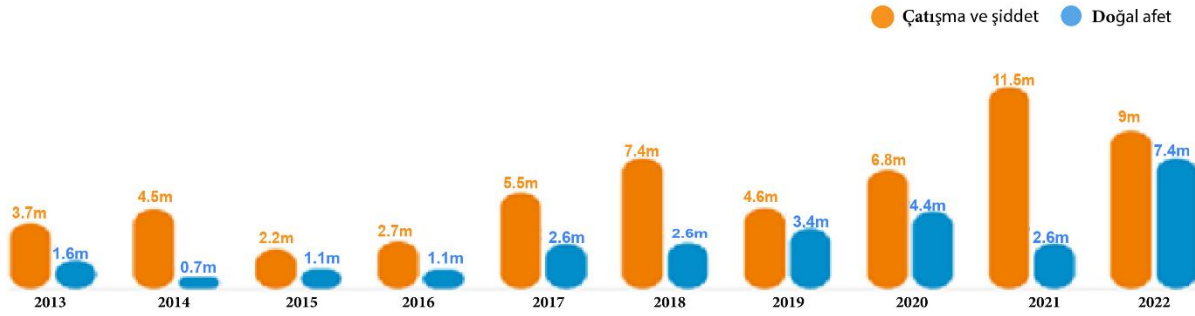
Dış etkenlerin 1990-2010 dönemi boyunca bölge demokrasilerinin gelişmesine olumlu katkıda bulunduğu söylenebilir, nitekim V-DEM tarafından yapılan çalışmalar bu argümanı kanıtlamaktadır. 2010 yılından itibaren ise, artan küresel güvenlik endişeleri ve dünya finansal sisteminde yaşanan konjonktürel dönüşümler, Batılı devletlerin tavsiyesi üzerine inşa edilen liberal demokrasilerin giderek otoriter rejimlere evrilmesine neden olmuştur. (Tablo1).

2001 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından “Teröre karşı savaş” doktrininin ilanı ile başlayan süreç, uluslararası arenada büyük bir paradigma değişiminin önünü açmıştır. Artan güvenlik odaklı politikalar kısa sürede Sahraaltı Afrika'ya da sirayet etmiş; bölgenin uluslararası finansmana erişimi büyük ölçüde kısıtlanmıştır. 2008 yılında yaşanan finansal krizle birlikte küresel piyasalar daralmış, ülkeler krizin etkilerini asgari seviyede tutabilmek adına ulusal politikalara önem vermeye başlamış ve bu durum dünya genelinde emtia fiyatları dramatik bir biçimde artmıştır (Allen ve Giovannetti, 2011: 13-18). 2011 yılında Arap Baharı'yla başlayan süreç, Sahraaltı Afrika ülkelerindeki kamuoyunda demokratik talepleri teşvik etmiştir. Ancak ne var ki 2013 yılında IŞİD ve El-Kaide'nin Sahel Bölgesi'nde konuşlanmaya başlaması ve etki alanını hızla genişletmesi bölgede hala devam etmekte olan büyük bir güvenlik krizine zemin hazırlamıştır. Mezûr güvenlik krizinin çözülememiş olması bölgedeki otoriter yönetimleri güçlendirmektedir. Hükümetler ve bölge halkları, Batılı devletlerin yaşanan krizler sebebiyle kendilerine yardım etmediğini öne sürmekte; bu durum Batı'dan kopuşu hızlandırmıştır. Sahraaltı Afrika'nın, Pan-

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

Afrika ideolojisi çerçevesinde kendi içine yönelmesi, Batı haricinde yeni ittifaklar kurabilmesini mümkün kılmıştır. Afrika'nın Batı'dan kopuşuyla birlikte başta Çin ve Rusya olmak üzere, Türkiye, Hindistan ve İran bölgenin ekonomik, siyasi ve sosyal dönüşümünde büyük bir etki yaratmaya başlamıştır. Batıdan kopuş aynı zamanda liberal demokrasilerin tek alternatif olmadığı inancını da bölge siyasi elitleri ve halk nezdinde güçlendirmiştir.

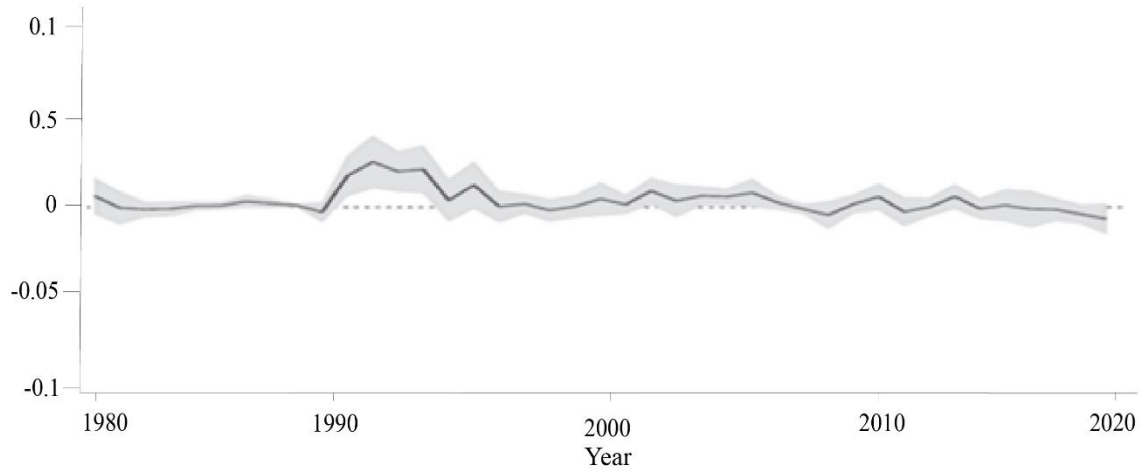
Bölgedeki demokratik gerilemeye ilişkin olarak sıklıkla göz ardı edilen bir diğer önemli etken ise küresel iklim krizidir. Sahraaltı Afrika, iklim krizine karşı en savunmasız bölgelerden biridir. 2023 yılında Norveç Mülteci Konseyi (NRC, 2023) tarafından yayımlanan raporda, yalnızca 2022 yılında 7.5 milyon kişi iklim sebebiyle yerinden edildiği belirtilmektedir (Grafik 4). Artan göç dalgaları, ülkelerin demografik yapısını dönüştürmekte ve hâlihazırda bölge için bir tehdit unsuru olan etnik çatışmaları da alevlendirmektedir.

Grafik 4. 2013-2022 Yılları Arasında Sahraaltı Afrika'da Yerinden Edilmiş Kişiler (NRC, 2023).

Tüm bu faktörler dikkate alındığında Sahraaltı Afrika'da, 2010'lu yılların ortalarından itibaren demokratik gerilemenin yaşandığı gözlemlenmektedir. V-Dem tarafından hazırlanan ortalama ve yıllık değişimi inceleyen grafikte, 2010'lu yıllardan itibaren düşüş yaşandığı ve uzun yıllar sonra ortalama değişimin altına inildiği görülmektedir (Grafik 5). Her ne kadar Sahraaltı Afrika ülkelerinin demokratik değişimlerinde genel eğilim ortalamanın altına inmiş olsa da 2010-2020 dönemine tekabül eden Arap Baharı bölge demokrasileri üzerinde kısıtlı bir etki yaratarak grafikteki dalgalanmanın nedenini oluşturmaktadır. Arap Baharı'nın ardından, Başta Burkina Faso, Moritanya, Nijerya, Gabon ve Uganda olmak üzere Sahraaltı Afrika ülkelerinde hükümetler aleyhine çok sayıda gösteri düzenlenmiştir. Afrika Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin (ACSS) yaptığı çalışmada, demokratik hakların kullanımının kısa sürede artış gösterdiği saptanmıştır (ACSS, 2011: 8). Sahraaltı Afrika ülkelerinin kırılğan yapısı ve artan protestolarla birlikte yönetişimde yaşanmaya başlayan açıklıklar, devlet dışı aktörlerin Sahel ve Sahraaltı Afrika'da

giderek daha da çok nüfuz kazanmasına yol açmış bunun neticesinde de devletler otoriter uygulamalarını artırmıştır (Danjibo, 2013: 16-34). Bu anlamda, Arap Baharı'nın Sahraaltı Afrika demokrasileri üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu söylenebilir nitekim yapılan ölçümler de bunu kanıtlamaktadır.

Grafik 5. Afrika Demokrasilerinde Yıllık Ortalama Değişim (V-Dem, 2022).

2. Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme Vaka Çalışması: Burkina Faso

2.1. Burkina Faso'nun Demokrasi Serüveni

Sahraaltı Afrika'daki demokratik gerileme trendinin en dramatik örnekleri Orta Afrika ve Batı Afrika alt bölgesinde gözlemlenmektedir. 2020 yılından bu yana bölgede beşi başarılı olmak üzere toplam sekiz ülkede darbe girişimi gerçekleştirilmiş; Mali, Burkina Faso, Nijer, Gine ve Gabon'da askeri rejimler iktidara gelmiştir (Reuters, 2023). Bölgede yaşanan darbeler temelde birbirleriyle benzer niteliklerde olup benzer popülist söylemlere sahiptir. Askeri cuntalar müdahalelerini, artan yolsuzluk, ekonomik krizler, yoksulluk, hükümetlerin ülkedeki iç ve dış güvenliği sağlayamamasının yanı sıra Batı karşıtlığı söylemleri çerçevesinde şekillendirmiş ve halk tarafından desteklenmiştir. Söz konusu söylem, askeri müdahaleler ve demokrasi arayışı çerçevesinde, Nijer ve Gabon'daki askeri darbelerle ilham kaynağı olan Burkina Faso'daki demokratik gerileme incelenecektir.

5 Ağustos 1960 tarihinde Yukarı Volta adıyla bağımsızlığını ilan eden ülke aktif bir dekolonizasyon mücadelesi vermemiş, Fransa ile yapılan anlaşma çerçevesinde bağımsızlığını

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

kazanmıştır. Ülkenin ilk cumhurbaşkanı olarak Fransız sömürge idaresinde çeşitli memuriyetlerde bulunan Maurice Yaméogo, ulusal meclis tarafından seçilmiştir (Country Review, 2016). Yaméogo kısa süre içerisinde tüm siyasi partileri kapatmış, sol tandanslı örgütleri ve muhalifleri saf dışı bırakarak kendi tek adam rejimini tesis etmiştir. Fransa'nın yönlendirmesi neticesinde, 1965 yılında ülkede ilk defa seçimler tertip edilmiş ve Yaméogo, oyların tamamını alarak tekrar cumhurbaşkanı seçilmiştir (Nohlen vd., 1999: 123-152). Altı yıllık iktidarının ardından, muhalefetin gayri meşru yollarla bastırılması, ekonomik vaatlerin yerine getirilmemesi, artan yolsuzluk, gelir adaletsizliği ve yoksulluk sebebiyle Yaméogo rejimine karşı geniş çaplı protestolar düzenlenmeye başlamış ve nihayetinde dönemin Genel Kurmay Başkanı Sangoulé Lamizana, askeri darbeyle yönetime el koymuştur. (Koussoube vd., 2014: 12). Lamizana döneminde ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını değiştirmeye matuf herhangi bir eyleme girilmemiş dönemin dış politikası ve ekonomi politikası Müslüman ülkelerle geliştirilen ilişkilerle karakterize olmuştur. Bu dönemde, Burkina Faso, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) kurucu üyesi olmuş, İslam İşbirliği Teşkilatı'na kabul edilmiştir. Arap ülkeleriyle geliştirilen ilişkiler çerçevesinde alınan dış yardımlar ülkenin siyasi elitlerinde kümelenmiştir. 1970 yılında, Burkina Faso'daki çok partili ilk yasama meclisi seçimler gerçekleşmiş ve UDV-RDA¹ 57 sandalyenin 37'sini alarak seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır (Inter Parliamentary Union, 1970). Ülkede ilk defa organize bir muhalefetin resmi olarak ortaya çıkmış olması ve ülkenin kurucu partisi karşısında mücadele edebilmesi, Burkina Faso'nun demokrasi serüveninde bir dönüm noktası olmuştur. Seçimlerin ardından, Kango Ouédraogo hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 4 yıllık iktidarının ardından, Cumhurbaşkanı Lamizana 1974 yılında Ulusal Meclisi feshetmiş, kendisini başbakan olarak atamış ve siyasi partilerin faaliyetlerini yasaklamıştır seçilmiştir (Country Review, 2016). 1977 yılında düzenlenen anayasa referandumunun ardından, 1978 yılında yeniden çok partili seçimler organize edilmiş ve UDV-RDA'nın adayı Joseph Conombo meclisteki 57 sandalyenin 28'ini kazanarak başbakan seçilmiştir. Aynı yıl düzenlenen başkanlık seçimlerinin ilk turunda dört aday yarışmış, hiçbir adayın salt çoğunluğu alamaması nedeniyle seçimler ikinci tura kalmıştır (Beucher, 2011: 4). İkinci turda mevcut Başkan Sangoulé Lamizana ve eski Başbakan Kango Ouédraogo yarışmış, Lamizana oyların %56'sını alarak yeniden başkan seçilmiştir (Inter Parliamentary Union, 1978). 1966 yılından 1980 yılına kadar iktidarı elinde tutan Lamizana'ya karşı 1980 yılında, ülkede artan

¹ Voltaic Democratic Union-African Democratic Rally (UDV-RDA), ülkenin kurucu partisi olarak 1957 yılında kurulmuş, bağımsızlığın ardından ülkedeki siyasi yapılanmayı sağlamıştır. Günümüzde, African Democratic Rally (RDA) olarak faaliyet göstermektedir.

yolsuzluklar, baskılar ve yoksulluk nedeniyle, sosyalist sendika ve partilerin desteğiyle Albay Saye Zerbo tarafından darbe yapılmış ve Lamizana iktidardan çekilmek durumunda kalmıştır. Zerbo tarafından kurulan geçici hükümet uzun soluklu olmamış ve 2 yıl sonra, 1982 yılında ülkede bir darbe daha gerçekleşmiştir (Kandeh, 2004: 120-134).

Batı Afrika ülkelerinde yaşanan uzun soluklu istikrarsızlıkların ardından ideolojik siyasi söylemlerin zemin kazandığı görülmektedir (Bayram, 2019: 747). 1966 yılından beri yaşanan ekonomik istikrarsızlık ve 1980-1983 yılları arasında yaşanan siyasi istikrarsızlıklar 1983 yılında Afrika'nın Che Guevera'sı olarak anılan Sosyalist lider Thomas Sankara'nın askeri darbeye iktidara gelmesiyle sonlanmıştır. Sankara hem Burkina Faso siyasi tarihinde hem de Afrika siyasi tarihinde oldukça müstesna bir yere sahiptir. Sankara yönetimi, iç politikada yaygın yoksulluğun önlenmesi için mücadele vermiş, bu çerçevede geniş çaplı toprak reformları uygulamaya koymuş, tarımsal üretimin yaygınlaşmasını desteklemiş ve kapsamlı tarımsal üretim planları hayata geçirmiştir (İpek, 2024: 29). Tarımsal üretimin yanı sıra ülke çapında okur yazarlık düzeyinin artırılması, cinsiyet eşitliği kapsamında çok eşliliğin yasaklanması, aşılama kampanyaları gibi sosyal yaşamda da büyük yankılar uyandıran reformlar ortaya koymuş, kabineye beş kadın bakan atamıştır (Harsch, 2013: 366). Altyapı alanında da ülkenin kalkınması ve refah yaratımı için katkıda bulunan Sankara, kara ve demir yolu yapımı gibi büyük çaplı projelere imza atmış, yoksullukla mücadele kapsamında sert önlemler almıştır (Bayram, 2019: 749). Tüm bu uygulamaları neticesinde geniş halk kitleleri tarafından desteklenen Sankara, reformlarını hayata geçirebilmek için giderek otoriterleşmiştir. Sankara, ülkenin yaşadığı radikal dönüşümü sembolize etmek, ulusal bir kimlik yaratmak ve koloni döneminin hatıralarından kurtulmak için 1984 yılında ülkenin ismini dürüst insanların ülkesi anlamına gelen Burkina Faso olarak değiştirmiş, ülkenin bayrağını tasarlamış ve milli marşını yazmıştır (Bayram, 2019: 749). Sankara'nın izlediği devrimci dış politika, geleneksel kolonyal ilişkilerden sıyrılma çabası, başta Fransa olmak üzere Batı bloğuna karşı takındığı tutum, tam bağımsızlık arzusu, Libya ve Sovyetler Birliği ile geliştirdiği ilişkiler, kısa sürede Fransa, Avrupalı devletler ve kıta içinde büyük bir tepkiye neden olmuştur (United World International, 2021). Bunun neticesinde, çevre ülkelerin de desteğiyle 1987 Blaise Compaoré önderliğinde bir darbe gerçekleştirilmiş, Sankara öldürülmüştür (Africa News, 2021).

2014 yılına kadar süren Blaise Compaoré iktidarının ilk yıllarında Sankara döneminde uygulanan reformlar terk edilmiş ve Compaoré'nin iktidarını sağlamlaştırmaya yönelik siyasi ve anayasal reformlar ortaya koyulmuştur. 1991 yılında, çok partili sisteme izin veren bir anayasa

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

taslağı hazırlanmış ve aynı yıl gerçekleştirilen referandumla kabul edilmiştir (Carol, 2017). Soğuk Savaş'ın sona ermesine paralel olarak Burkina Faso'nun yeniden demokrasiye dönüşü Sahraaltı Afrika'daki trendle uyumludur. Aynı yıl düzenlenen seçimlerde, seçmenler kolektif olarak darbeyle iktidara gelen ve otoriter bir lider olan Compaoré'yi protesto etmiş, toplumun büyük bir kesimi Compaoré iktidarı gölgesinde bir seçime gitmek istemediklerini göstermiştir. Yalnızca Compaoré'nin destekçilerinin katıldığı seçimde, katılım oranı %27 ile sınırlı kalmış, bu süreçte sendikalar ve diğer siyasi partiler protesto gösterileri düzenlemiştir (Nohlen vd., 1999: 146). Seçimlerin ardından başlayan istikrarsız hükümetler dönemi neticesinde, Compaoré 1996 yılında, istikrarsızlığı sonlandırmak ve kendi tabanını birleştirebilmek adına Demokrasi ve İlerleme Kongresi Partisi (CDP)'ni kurmuştur (Roger, 2015). Compaoré'nin partisine karşı mücadele edebilmek adına, muhalifler de kendi aralarında koalisyon oluşturarak Demokrasi ve İlerleme Partisi (PDP)'ni kurmuştur (Université Joseph KI-ZERBO). 1998 yılında gerçekleştirilen yasama seçimlerinde, muhalifler seçimleri boykot etmiş ve CDP meclis çoğunluğunu kazanmıştır (Bonnecase, 2015: 153-161).

2000 yılında düzenlenen referandumla birlikte anayasa değişikliğine giden Burkina Faso'da, cumhurbaşkanının görev süresi beş yıllık iki dönemle sınırlandırılmıştır. Anayasa değişikliği üzerine, muhalif partiler yeniden seçimlere katılma kararı almıştır (Mbaku, 2014). 2002 yılında gerçekleştirilen seçimlerde, Blaise Compaoré'nin partisinden oluşan CDP, Ulusal Meclisteki 111 sandalyeden 57'sini kazanmış; muhalifler ise 54 sandalye kazanarak önemli bir başarı elde etmişlerdir (African Elections Database, 2010). Ne var ki dünyadan birçok gözlemcinin katıldığı 2005 yılında düzenlenen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde şaibeli bir şekilde oyların %80'ini alan Compaoré, yeniden cumhurbaşkanı seçilmiştir (African Elections Database, 2010). 2010 yılında düzenlenen seçimlerde de Compaoré aynı oy oranıyla cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu durum, Burkina Faso'da örgütlü bir muhalefet ve seçmenler nezdinde demokrasi bilinci olmasına rağmen, kurumsallaşamamış bir devlet mekanizmasının demokrasiye ne ölçüde zarar verebileceğini göstermesi adına oldukça çarpıcıdır.

Ülkede yaşanan kronik ekonomik ve siyasi sorunlar, 2008 krizinin etkisiyle giderek daha da görünür hale gelmiş ve 2011 yılında hükümet askerleri maaşlarının ödenmemesi sebebiyle isyan başlatmıştır. Justin Zongo adlı bir öğrencinin 20 Şubat 2011 tarihinde Koudougou'da hayatını kaybetmesi sonucunda ülke genelinde öğrenciler ve muhalif örgütler tarafından şiddetli protestolar düzenlenmiştir (BBC News, 2011). Bunun üzerine hükümet, ülkedeki tüm üniversitelerin

kapatılması kararı almış; öğrenci ayaklanmaları giderek alevlenmiş ve on binlerce kişi başkentte protesto gösterilene katılmıştır. Ülkede giderek artan protestolar ve şiddet sarmalı 2014 tarihine kadar devam etmiş; 28-30 Ekim 2014 tarihleri arasında üç gün boyunca süren şiddetli protestolarda 30'dan fazla kişi hayatını kaybetmiş ve halk tarafından meclis binası ateşe verilmiştir (Roger ve Carayol, 2014). Bunun üzerine, Compaoré olağanüstü hâl ilan etmiş ancak aynı gece, General Honoré Nabéré Traoré yönetimindeki ordu, hükümete el koyduğunu açıklamıştır (Hagber vd., 2017: 22-30).

Compaoré'nin 23 yıllık otoriter yönetimi altında, Burkina Faso'da demokrasi ve demokrasi bilinci büyük ölçüde aşındırıldığı düşünülmektedir. Bu anlamda Compaoré'nin iktidarının son yılları rekabetçi otoriter bir demokrasi olarak tanımlanabilir. Her ne kadar devlet mekanizmasının yasama, yürütme, yargı, güvenlik ve medya gibi en önemli erklerini bünyesinde barındırsa da Burkina Faso'da demokrasi bilincinin hiçbir zaman tam anlamıyla yok olmadığı söylenebilir. Nitekim, Compaoré'nin iktidarının ilk yıllarından beri, çeşitli siyasi, sosyal ve ekonomik haklar için örgütlü bir mücadele yürüten, sendikalar, işçiler örgütlerinin, muhalefet partilerinin ve öğrenci derneklerinin olduğu göz önüne alındığında söz konusu bilincin 2014 yılında hala diri olduğunu dile getirmek mümkündür (Hagber vd., 2017: 22-30).

Bir yıllık geçiş hükümetinin ardından, 2015 yılında Burkina Faso'da demokratik seçimler düzenlenmiş ve Roch Marc Christian Kaboré %53 oy oranıyla iktidara gelmiştir (BBC News, 2015). Aynı dönemde, ülkenin kuzey kesiminde Boko Haram, DAESH ve Mağrip el-Kaidesi (AQIM)² gibi terör örgütlerinin hızla zemin kazanması, merkezi hükümetin ülke üzerindeki kontrolünü ve meşruiyetini giderek erozyona uğratmıştır. 2016 yılının ocak ayında, AQIM'in, Ougadougou'daki bir otele ve restorana gerçekleştirdiği saldırıda 30 sivil hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybedenlerin arasında iki İsviçre Parlamentosu eski üyesinin, altı Kanada ve iki Ukrayna vatandaşının da bulunması, söz konusu terör eyleminin dünya basınında duyulmasına neden olmuştur (Burke, 2016: 7). Artan terör eylemleri neticesinde, Fransız hükümeti bölgedeki askeri varlığını arttırma kararı almıştır (Bekoe vd., 2021: 5-6). Hükümetin terörle mücadele politikası çerçevesinde ECOWAS'tan ve Fransa'dan aldığı destek yeterli olmamış; ilerleyen süreçte terör eylemleri artarak devam etmiştir. 2017 yılında yaklaşık 100 sivil, 2018 yılında ise 300'den fazla sivil terör saldırılarında hayatlarını kaybetmiş; bunun üzerine hükümet ülkenin kuzeyinde yer alan 19 bölgede OHAL ilan etmek durumunda kalmıştır. OHAL ilanının ardından, 2019 yılında, Burkina

² Mağrip el-Kaidesi, el-Kaide'ye bağlı, Kuzey Afrika ve Sahel bölgesinde faaliyet gösteren silahlı terör örgütü.

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

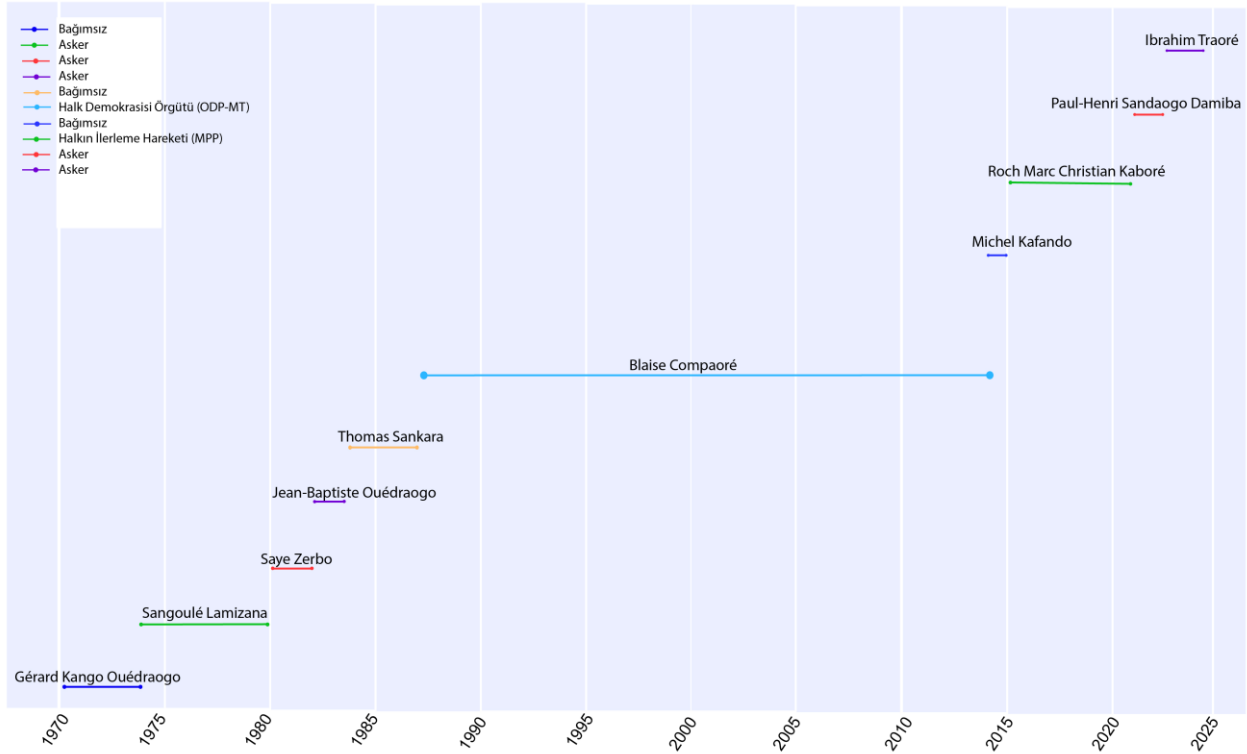
Faso'daki terör eylemleri doruk noktasına çıkmış, terörist grupların ülkenin kuzeyini fiilen ele geçirmiştir. 2019 yılı içerisinde terör saldırıları nedeniyle 2200'den fazla sivil hayatını kaybetmiştir (Eizenga ve Williams, 2020: 2-8).

2020 yılında Burkina Faso yeni bir seçime gitmiş ve Kaboré, %57 oy oranıyla iktidardaki görevini korumuştur (France 24, 2020). Kaboré'nin seçimleri kazanmış olması oldukça dikkat çekicidir, zira iktidarı döneminde ülkenin Kuzey kesimi fiili olarak yönetilemez duruma gelmiş; yaygın yoksulluk artmış; devletin sağlamakla yükümlü olduğu sağlık, alt yapı ve eğitim gibi hizmetler sekteye uğramış; kamu ve özel sektör üretimi azalmış buna bağlı olarak da işsizlik artmıştır (Lyammouri, 2020 : 2). Tüm bu olumsuz gelişmeler göz önüne alındığında Kaboré'nin demokratik yollarla seçilmiş bir lider olması ve selefi Compaoré'nin aksine otoriter bir düzen tesis etmemesinin Kaboré'yi yeniden iktidara taşıdığı düşünülmektedir. (Saidou ve Bertrand, 2022: 1441-1443) Her ne kadar demokratik değerler önemli olsa da 2020 ve 2021 yılında art arda yaşanan siyasi ve sosyal krizler neticesinde 8000'den fazla sivil hayatını kaybetmiş ve Boukouma saldırısının ardından 35.000'den fazla kişi komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır (RFI, 2021). Kaboré iktidarı, Sahel bölgesinde radikal terör eylemlerinin arttığı, ülkenin kendi toprakları üzerindeki hakimiyetini kaybettiği bir dönemdir (Amnesty International, 2023).

Artan yoksulluk, yolsuzluk iddiaları ve güvensizlik ortamı nedeniyle, 2022 yılında Paul-Henri Sandaogo Damiba önderliğindeki ordu yönetime el koymuştur (Bensimon, 2022). Darbenin en akılda kalıcı karesi ise, darbeyi Rus bayraklarıyla kutlayan başkent halkının, artan terör eylemlerine karşı Rusya'dan yardım istemesidir (Booty, 2022). Burkina Faso'nun Batı'dan tamamen kopuşunu kristalize eden bu sahneler, daha radikal dönüşümlere gebe olduğunun habercisidir. Nitekim, 30 Eylül 2022 yılında Yüzbaşı Ibrahim Traoré önderliğindeki askeri cuntanın iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, ülkenin iç ve dış politikasında büyük bir paradigma değişimi yaşanmıştır (ACSS, 2022). İkinci Sankara olarak anılan Traoré, Sankara'nın yolundan giderek birtakım radikal reformlar uygulamaya koymuş; Fransız büyükelçisini persona-non grata (istenmeyen kişi) ilan etmiş ve Fransız ordusunu ülkeden göndermiştir (Turhan, 2024).

2023 yılında Traoré, Rusya'yı stratejik müttefik ilan etmiş aynı yıl düzenlenen Rusya-Afrika Zirvesi'nde, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı izlediği politikaları desteklemiş; Rusya ve Çin ile askeri angajmanını derinleştirmeye yönelik adımlar atmıştır (Reuters, 2023). Ulusal egemenlik ve ulus kimliğini öne çıkaran Traoré, milli kalkınma ve milli modernleşme stratejileri çerçevesinde başta Fransa olmak üzere batıdan kopuşu net bir biçimde göstermektedir.

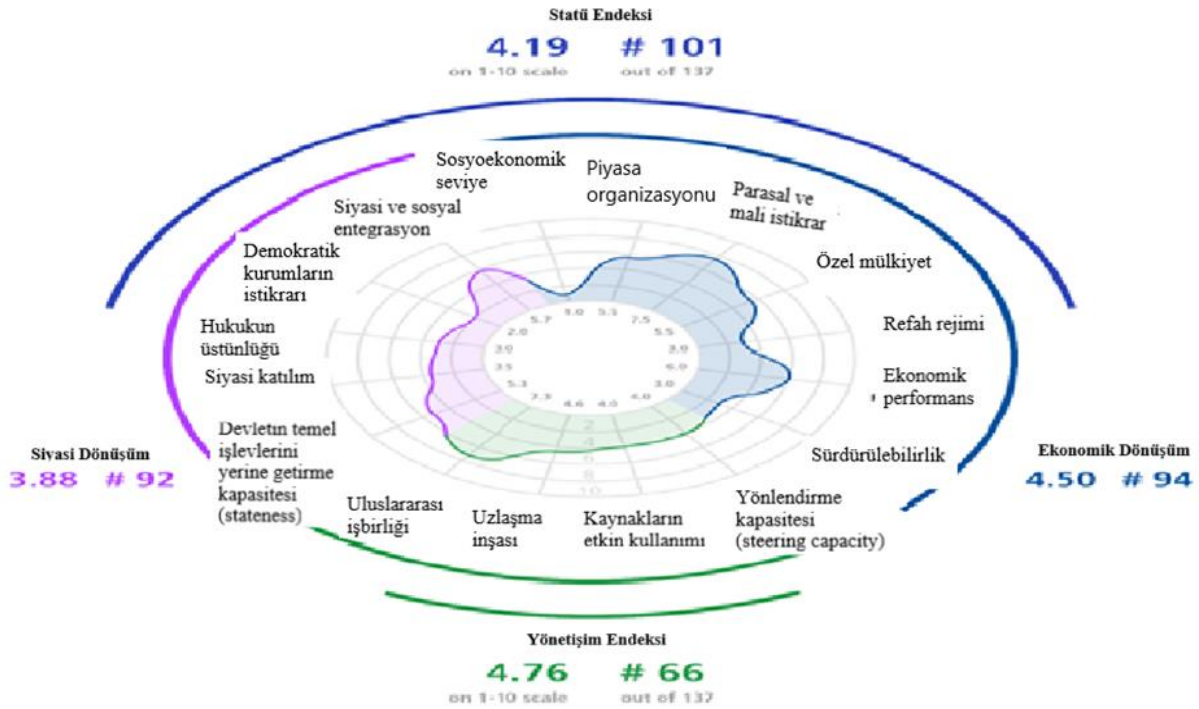
Şekil 1. Burkina Faso Devlet Başkanları ve Siyasi Partileri.³

Görüldüğü üzere, ülkedeki askeri darbelerin tamamı, artan yoksulluk, yolsuzluk ve ekonomik bunalım nedenleriyle rasyonelize edilmektedir. 2020 yılında düzenlenen demokratik seçimlerden bu yana Burkina Faso'nun yapısal sorunlarında herhangi bir iyileşme gözlemlenmemiştir. Bölgede artan radikal terör eylemleri nedeniyle 2020-2024 yılları arasından 2 milyondan fazla kişi yerinden edilmiş; sınır vilayetlerinde devlet kurumları işlevsiz hale gelmiş; ülkenin yaklaşık %40'ı merkezi yönetimin kontrolünden çıkmıştır (BTI, 2024). Artan güvensizlik ve istikrarsızlık ortamı demokratik değerlerin aşınmasına sebep olmakta ve kamuoyunu giderek daha da pasifize etmektedir. Bu bağlamda, 2020-2024 yılları arasında Burkina Faso'da müşahede edilen demokratik gerileme olgusu 5 alt başlıkta incelenecektir.

³ Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

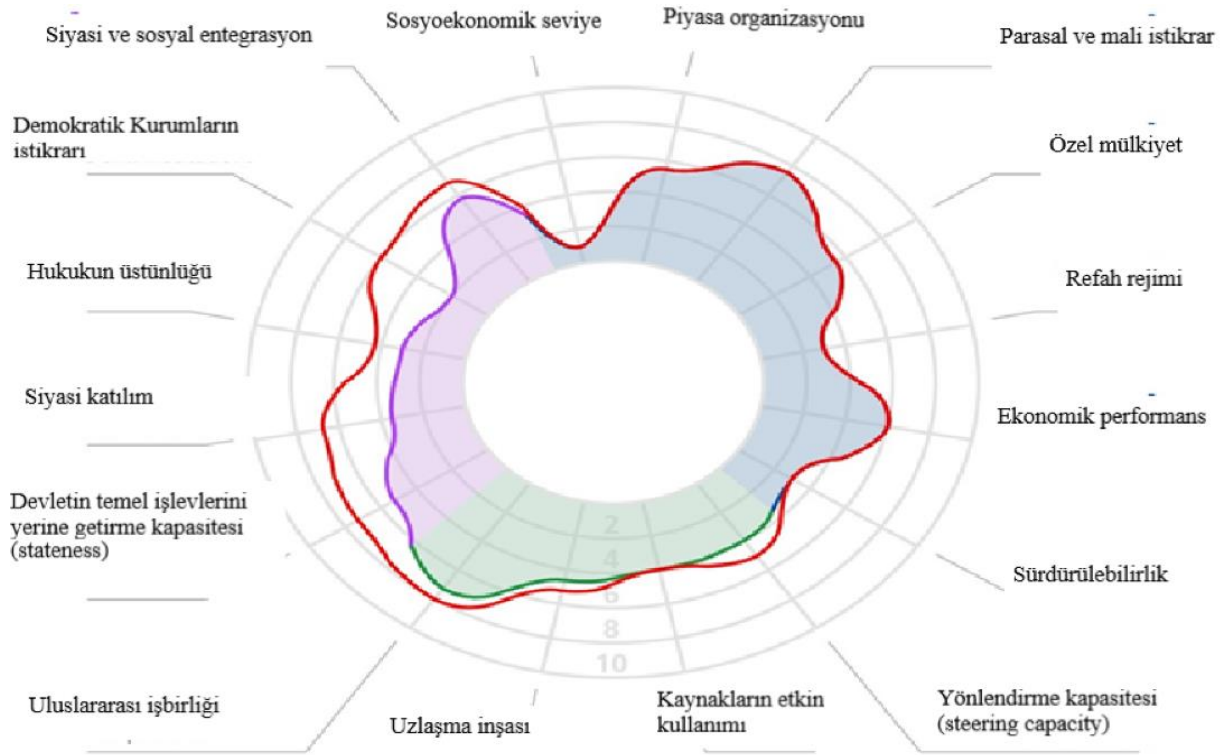
Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

2.2. Burkina Faso'da Demokratik Gerileme

Şekil 2. 2024 Burkina Faso Statü ve Yönetişim Endeksi (BTI Index, 2024).

BTI tarafından yapılan modelleme siyasi dönüşüm ve ekonomik dönüşümün dahil olduğu statü endeksi ve yönetim endeksinden meydana gelmekte ve 0-10 arasında puanlanmaktadır. 2024 yılı verilerine göre, Burkina Faso siyasi ve sosyal entegrasyon, demokratik kurumların istikrarı, hukukun üstünlüğü, siyasi katılım ve devlet kapasitesinin dahil olduğu siyasi dönüşüm indeksine göre 3,88/10 puanla 137 ülke arasında 92. sırada yer aldığı belirtilmiştir. Sosyoekonomik seviye, piyasa örgütlenmesi, para politikası ve mali disiplin, mülkiyet hakkı, refah rejimi, ekonomik performans ve sürdürülebilirlik konu başlıklarından oluşan ekonomik dönüşüm indeksine göre, 4,50/10 puanla 137 ülke arasında 94. sıradadır. Siyasi ve ekonomik dönüşümden endekslerinden türetilen statü endeksine göre Burkina Faso 4,19/10 puanla 137 ülke arasında 101. sırada yer almaktadır. Endeksin bir diğer bileşeni ise yönetim endeksidir. Uluslararası iş birliği, konsensüs inşası, etkin kaynak kullanımı ve yönlendirme kapasitesinden oluşan yönetim endeksine göre, Burkina Faso 4,76/10 puanla 137 ülke arasında 66. sırada yer almaktadır (BTI Index, 2024).

Şekil 3. 2020 - 2024 Burkina Faso Karşılaştırmalı Statü ve Yönetişim Endeksi (BTI Index, 2024).

2020 (kırmızıyla gösterilmiştir) ve 2024 yılları arasında Burkina Faso'nun siyasi dönüşüm ve ekonomik dönüşümü kapsayan statü endeksi ve yönetim endeksleri karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir (Şekil 3). Statü endeksinin ilk boyutunu oluşturan siyasi dönüşüm, siyasi ve sosyal entegrasyon, demokratik kurumların istikrarı, hukukun üstünlüğü, siyasi katılım ve devletin temel işlevlerini yerine getirme kapasitesinden meydana gelmektedir. Siyasi dönüşüme ilişkin, 2020 ve 2024 yılı verileri karşılaştırıldığında, siyasi dönüşümü oluşturan bileşenlerin giderek erozyona uğradığı görülmektedir. Askeri darbenin ardından siyasi yaşama katılım sınırlandırılmış, demokratik kurumların istikrarı büyük ölçüde aşınmış ve devletin temel işlevlerini yerine getirebilme kapasitesi akamete uğramıştır.

Statü endeksinin ikinci bileşenini oluşturan ekonomik dönüşüm endeksi ise; parasal ve mali istikrar, özel mülkiyet, refah rejimi, ekonomik performans ve sürdürülebilirlik başlıklarından oluşmaktadır. Burkina Faso'da ekonomik dönüşüm 2020 ve 2024 yılları arasında büyük bir değişime uğramamıştır. Ventura (2024) tarafından askeri darbenin ardından ülkenin ekonomik yapısında büyük bir değişim yaşanmamasının nedeninin ülke ekonomisini oldukça kısıtlı bir

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

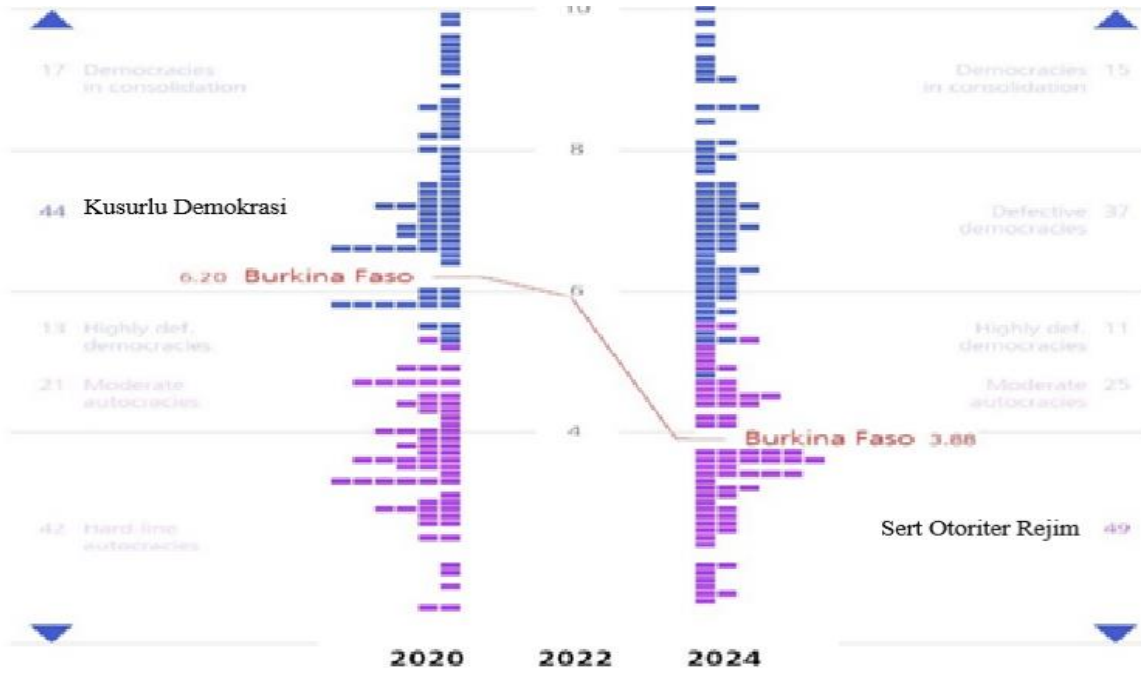
etkinlik alanına sahip olması ve hali hazırda Burkina Faso'nun az gelişmiş bir ülke olmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir.

Statü endeksi ile yönetim endeksinin kriterleri ve etkileşimleri çerçevesinde BTI Endeks tarafından demokrasi sınıflandırmaları yapılmaktadır. Demokrasi ve otoriter rejimleri arasındaki ayırım temelde 7 göstergenin puanlanması yoluyla açığa çıkarılmaktadır. Söz konusu kriterleri yerine getiremeyen devletler otoriter rejimler olarak tanımlanmaktadır. İlk kriter, serbest ve adil seçimlerin yapılabilmesi olarak belirlenmiştir. İkinci olarak, etkin yönetim gücü kriteri belirlenmiştir, demokratik yollarla seçilmiş olan liderlerin iktidarının *de facto* olarak sınırlandırılması, otokratik bir rejimin varlığını göstermektedir. Üçüncü kriter, toplanma ve örgütlenme hakkı, dördüncü kriter ifade özgürlüğü, beşinci kriter güçler ayrılığı, altıncı kriter medeni haklar ve yedinci kriter ise güç kullanma tekeli olarak belirlenmiştir (Tablo 2).

Kriter	Puan
Serbest ve Adil Seçimler	Puan < 6
Etkin Yönetim Gücü	Puan < 4
Toplanma ve Örgütlenme Hakkı	Puan < 4
İfade Özgürlüğü	Puan < 4
Güçler Ayrılığı	Puan < 4
Medeni Haklar	Puan < 4
Güç Kullanma Tekeli / Devletin Temel İşlevlerini Yerine Getirebilme Kapasitesi	Puan < 3

Tablo 2. BTI Endeks Otoriter Rejim Kriterleri (BTI Index, 2024).

Bu kriterler doğrultusunda yapılan araştırmalarda, demokratik seçimlerin düzenlendiği ve demokratik bir rejim altında siyasi hayatına devam eden Burkina Faso'nun, 2020 yılında mezkur kriterleri ışığında 6,20/10 ile kusurlu demokrasiler arasında yer aldığı ancak 2022 yılında gerçekleşen askeri darbenin ardından 3,88/10 ile sert otokratik rejimler sınıflandırmasına geçtiği görülmektedir (Şekil 4).

Şekil 4. 2020-2024 Burkina Faso Demokrasi Sınıflandırması (BTI Index, 2024).

BTI endeks tarafından ifade edilen kusurlu demokrasi, hukukun üstünlüğü, siyasi haklar, yatay hesap verilebilirlik gibi liberal demokrasi tanımının ayrılmaz unsurlarını tam anlamıyla bünyesinde barındırmayan, diğer bir ifadeyle gömülü bir demokrasi olmayıp yalnızca özgür ve adil seçim rejimi kurmuş olan ve iktidarın seçimlerle değişebilmesinin mümkün olduğu bir demokrasi türünü tanımlamaktadır. Kusurlu demokrasiler, otoriter rejimler değildir zira adil, özgür ve sürekli seçimler düzenlenmekte ve iktidarın güç kullanmadan değişimini mümkün kılmaktadır öte yandan, kusurlu demokrasilerde, seçim rejimi haricinde, şekil 4'te gösterilen kriterlerin birçoğu veya bazı durumlarda tamamı meşru iktidar tarafından ihlal edilir. Bu nedenle tam anlamıyla liberal demokrasiler olarak adlandırılmazlar. (BTI) Bu açıklama çerçevesinde, 2020 yılında Burkina Faso'nun kusurlu bir demokrasi olduğunu söylemek mümkündür.

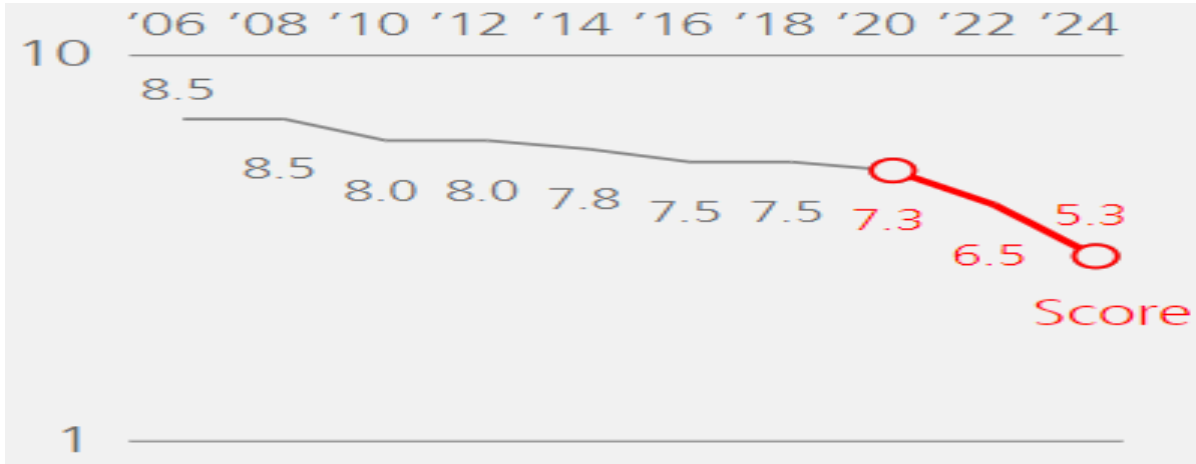
2024 yılında yapılan ölçümlerde ise, Burkina Faso'nun kusurlu demokrasiler sınıflandırmasından sert otoriter rejimler sınıflandırmasına geçtiği görülmektedir. BTI tarafından otoriter rejim tanımlaması, yukarıda zikredilen kriterlerin karşılanmamasıyla kristalize olmaktadır. 2022 yılında gerçekleştirilen darbelerden önce dahi kusurlu bir demokrasi sayılan ve adil ve özgür seçim rejimi dışındaki kriterlerin karşılanması konusunda tam olarak etkili olamayan ülkenin,

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

yaşanan askeri darbeyle birlikte seçim rejimi de ortadan kaldırılmış ve ülke sert otoriter bir rejime evrilmiştir. BTI Endeks tarafından otoriter rejimler, yukarıda zikredilen yedi kriterin eksikliği olarak tanımlanmaktadır: (i) serbest ve adil seçimlerin tamamıyla yasaklanması veya sistematik olarak kısıtlanması, (ii) demokratik yöntemlerle seçilmiş liderlerin iktidarının sınırlandırılması, (iii) toplantı ve örgütlenme hakkının kaldırılması veya sivil toplumun iktidar tarafından büyük bir baskı altında tutulması, (iv) ifade özgürlüğü ve medya özgürlüğünün tamamıyla kaldırılması veya çok büyük ölçüde kısıtlanması, sansürlenmesi, (v) güçler ayrılığı ilkesinin ihlal edilerek tüm güçlerin tek bir iktidarda toplanması, (vi) medeni hakların sistematik olarak ihlal edilmesi ve (vii) devletin temel işlevlerini yerine getirebilme kapasitesinin azalması, ülkenin büyük bir kısmı üzerinde iktidarın meşru gücünü ve güç kullanma tekeli kaybetmesi.

Tüm bu tanımlamalar ışığında Burkina Faso'nun 2022 yılında gerçekleştirilen askeri darbelerin ardından niçin otoriter rejimler sınıflandırılmasına dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Buna ilişkin daha detaylı inceleme, siyasi endeksin bileşenlerinin 2020 – 2024 yılları arasında incelendiği ilerleyen bölümlerde tartışılacaktır.

2.2.1. Devletin Temel İşlevlerini Yerine Getirebilme Kapasitesi (Stateness)

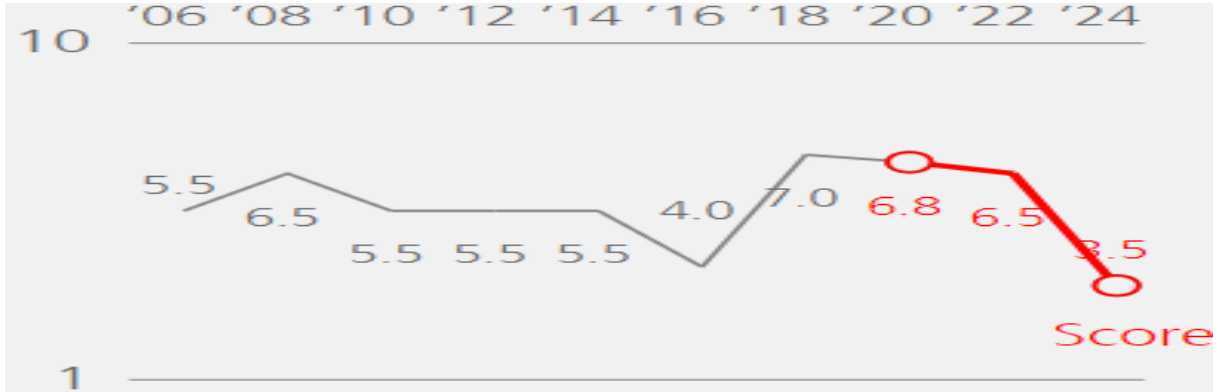

Grafik 6. Devletin Temel İşlevlerini Yerine Getirebilme Kapasitesi (Stateness) 2020-2024 (BTI Index, 2024).

2020 yılından itibaren Burkina Faso hükümeti, ulusal topraklarında meşru güç kullanma tekelinin sürdürülmesi konusunda büyük sorunlarla karşılaşmaya başlamıştır (Grafik 6). Arap Baharı'yla birlikte bölgede artan gerilimler, siyasi istikrarsızlıklar neticesinde oluşan açıklıklar, radikal terör örgütlerinin bölgeye konuşlanması ve etkinlik sahalarını genişletmeleri, sivillere

yönelik terör eylemlerinin artması ve yaşanan sivil kayıpları devletin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olmuş, devlet kurumlarının kırılmasını daha da artırmıştır. ACLED (2023) verilerine göre Burkina Faso 2019 yılı itibariyle Sahel Bölgesindeki en çok kriminal olay yaşanan ülke olmuştur. 2024 yılı itibariyle merkezi hükümet, ülke topraklarının % 40'ını kontrol edememekte başkent ile büyük şehirler arasındaki iletişim ve ulaşımı sağlayamamaktadır. Traoré hükümeti, ülke içindeki güvenliği yeniden tesis edebilmek adına güç kullanma tekelinden feragat ederek ülkede devlet destekli bazı paramiliter grupların güçlenmesine izin vermek durumunda kalmıştır. Hem kontrgerilla olarak hem de başkentten uzak bölgelerde merkezi hükümetin siyasi iktidarını tesis edebilmek amacıyla desteklenen paramiliter gruplar, devletin kapasitesinin sorgulanmasına sebebiyet vermektedir. Güç kullanma tekelinin erozyona uğramasıyla kristalize olan bu süreç, yıllar içerisinde Burkina Faso devletinin temel işlevlerini yerine getirebilme kapasitesini nasıl aşındırdığını göstermektedir (Grafik 6).

2.2.2. Siyasi Katılım

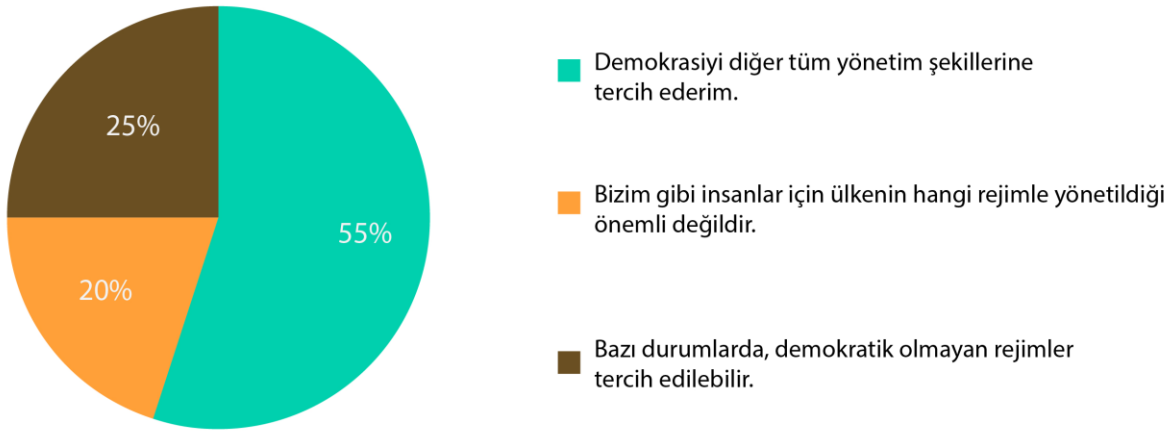
Grafik 7. Siyasi Katılım 2020-2024 (BTI Index, 2024).

2020–2024 yılları arasında Burkina Faso siyasi katılım endeksi 6,8/10'den 3,5/10'e düşmüştür (Grafik 7). 2020 yılında gerçekleştirilen seçimler, merkezi hükümetin ülkenin ancak %60'ı üzerinde fiili kontrolü olduğu düşünüldüğünde, toplumun tüm paydaşlarını yansıtan bir seçim olmadığı sonucuna varılmaktadır. Ülkede adil ve rekabetçi seçimlerin düzenlenmiyor oluşu, hükümete yüzeysel bir meşruiyet sağlamaktadır. 2020 yılından bu yana yaşanan siyasi çalkantılar ve 2022 yılında art arda gerçekleşen darbeler, Burkina Faso halkının demokrasiye ve seçimlere olan inancını sarsmıştır. Ülkede giderek azalan demokratik katılım istencinin sebebinin, büyük ölçüde, Compaoré rejiminin örgütlenmiş sivil toplum kuruluşlarına uyguladığı baskı ve sindirme

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

politikalarının bir sonucu olduğu fakat buna karşın ülkedeki demokrasi istencinin hala canlı olduğu değerlendirilmektedir.

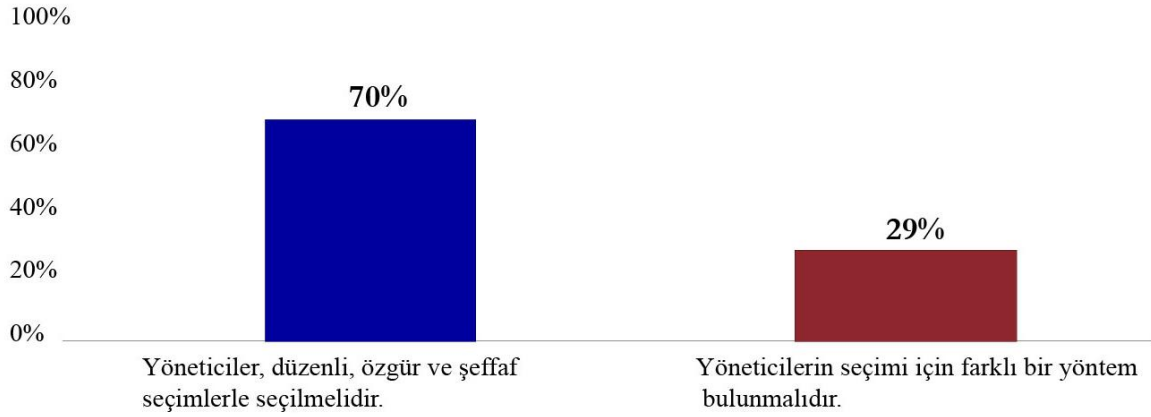
Afrobarometre tarafından 2024 yılında yayımlanan ve Burkina Faso'da demokrasinin toplum nezdindeki yansımalarını konu alan anket çalışmasında, Burkina Faso halkının büyük bir çoğunluğunun demokrasiyi diğer rejimlere tercih ettiği saptanmıştır (Grafik 8). Katılımcıların %55'i demokrasiyi diğer tüm rejimlere tercih ettiğini, %25'i bazı durumlarda demokratik olmayan hükümetlerin tercih edilebileceğini ve %20'si halk için ülkede ne tür bir rejim olduğunun çok önemli olmadığını belirtmiştir. Son yıllarda Burkina Faso'da ve genel olarak Sahraaltı Afrika'da deneyimlenen demokratik gerileme ve artan popülizme rağmen Burkina Faso halkının çoğunluğunun demokrasiye olan inancını koruyor oluşu, ilerleyen dönemler için olumlu bir perspektif çizmektedir.

Grafik 8. Demokrasi Tercih (Afrobarometer, 2022).

Halkın demokrasiye olan inancını gösteren bir diğer veri ise, katılımcılara yöneltilen, yöneticilerin düzenli, serbest ve şeffaf seçimlerle belirlenmesine katılıyor musunuz sorusudur. Katılımcıların %70'i yöneticilerin düzenli, serbest ve şeffaf seçimlerle belirlenmesi gerektiğini savunurken, %29'u seçimler için farklı bir yöntemin bulunması gerektiğini belirtmiştir (Grafik 9).

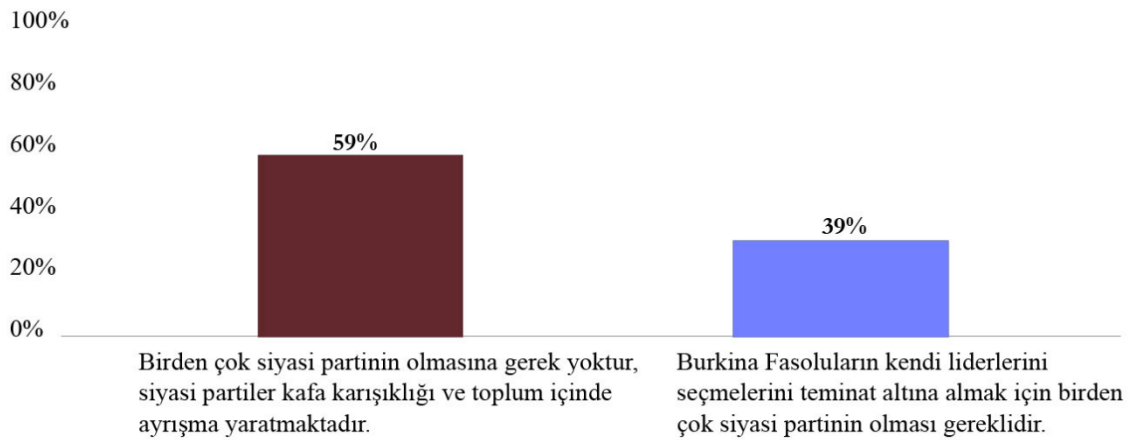

Grafik 9. Yöneticilerin Belirlenmesi (Afrobarometer, 2022).

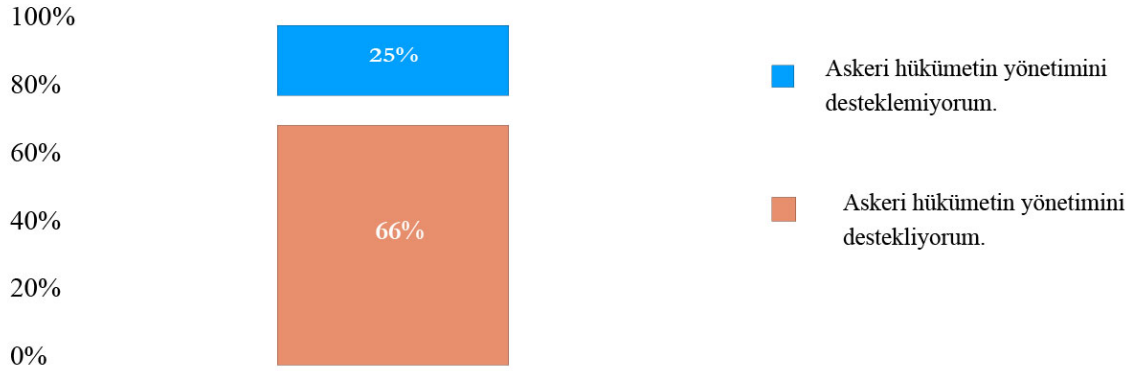
Demokrasi ve serbest seçimlere yönelik olumlu tutumlarına rağmen, paradoksal olarak Burkina Faso halkı ülkede birden fazla siyasi partinin faaliyet göstermesine sıcak bakmamaktadır (Grafik 10). Katılımcılar, birden çok siyasi partinin mücadele etmesinin toplumdaki ayrışmaları derinleştirebileceği ve çatışma ortamına zemin hazırlayabileceği gerekçeleriyle karşı çıkmaktadır. Benzer biçimde, seçilmiş siyasi liderlerin ülkeyi kendi çıkarları doğrultusunda yönetmesi sebebiyle ordunun müdahalesini meşru bulmakta ve halkın %66'sı Traoré tarafından gerçekleştirilen darbeyi desteklemektedir (Grafik 11).

Katılımcıların %59'u çok sayıda siyasi partiye gerek olmadığını belirtirken katılımcıların %39'u birden çok siyasi parti olması gerektiğini savunmaktadır.

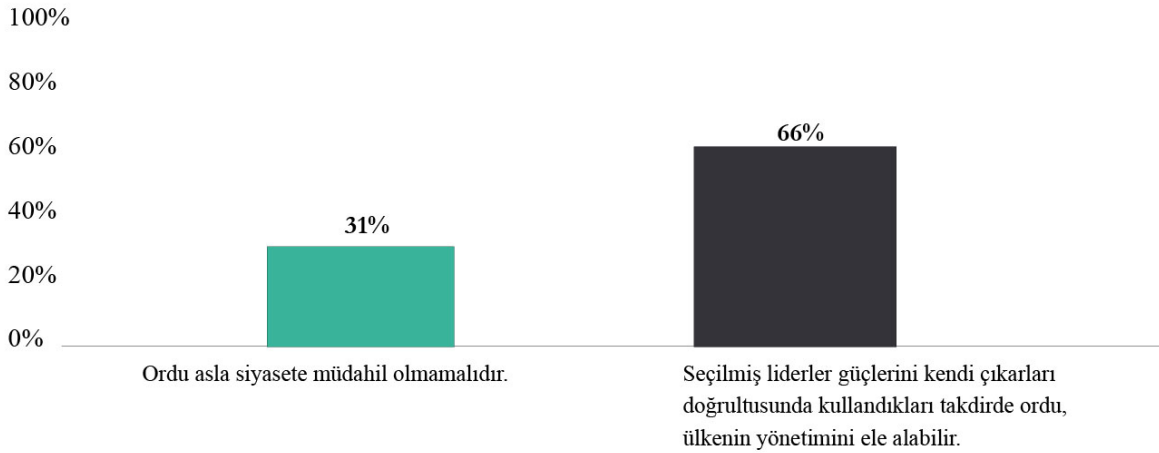
Grafik 10. Birden Çok Siyasi Parti Olmalı Mıdır? (Afrobarometer, 2022).

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

Grafik 11. Askeri Darbeyi Destekliyor Musunuz? (Afrobarometer, 2022).

Traoré tarafından gerçekleştirilen darbeyi destekleyen katılımcılar aynı zamanda askeri yönetimin siyasete dâhil olmasını da desteklemektedir (Grafik 12).

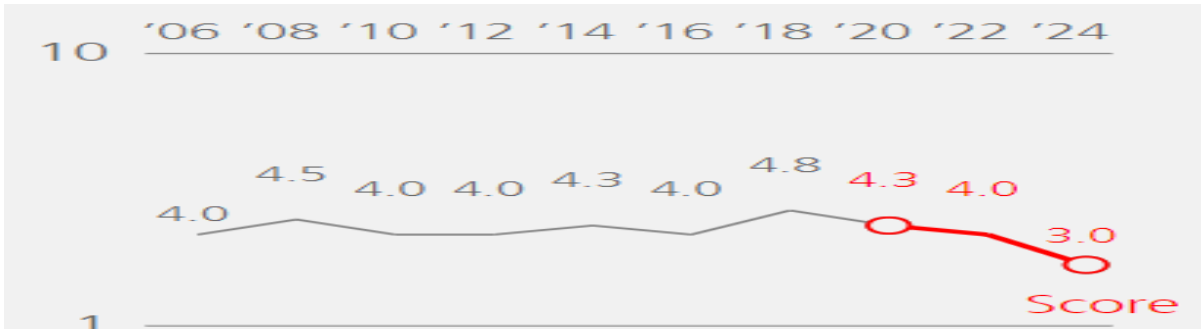
Grafik 12. Ordu Siyasete Dahil Olmalı Mıdır? (Afrobarometer, 2022).

Freedom House tarafından 2020 ve 2024 yıllarında yapılan araştırmada, Burkina Faso halkının siyasi katılım ve adil seçimler konusunda demokrasiye olan güveninin zayıfladığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 3). Seçim süreci başlığı altında yapılan araştırma 0–4 puan arasında değişen 3 temel soruya odaklanmaktadır.

Sorular	2020	2024
Mevcut Hükümet Başkanı veya siyasi otoriteler özgür ve adil seçimlerle mi seçilmiştir?	2/4	0/4
Mevcut ulusal yasama temsilcileri özgür ve adil seçimlerle mi seçilmiştir?	2/4	0/4
Seçim yasaları ve seçim süreci adil midir, seçimler yönetim organları tarafından adil bir biçimde uygulanmakta mıdır?	3/4	0/4

Tablo 3. Seçim Süreci⁴.

2.2.3. Hukukun Üstünlüğü

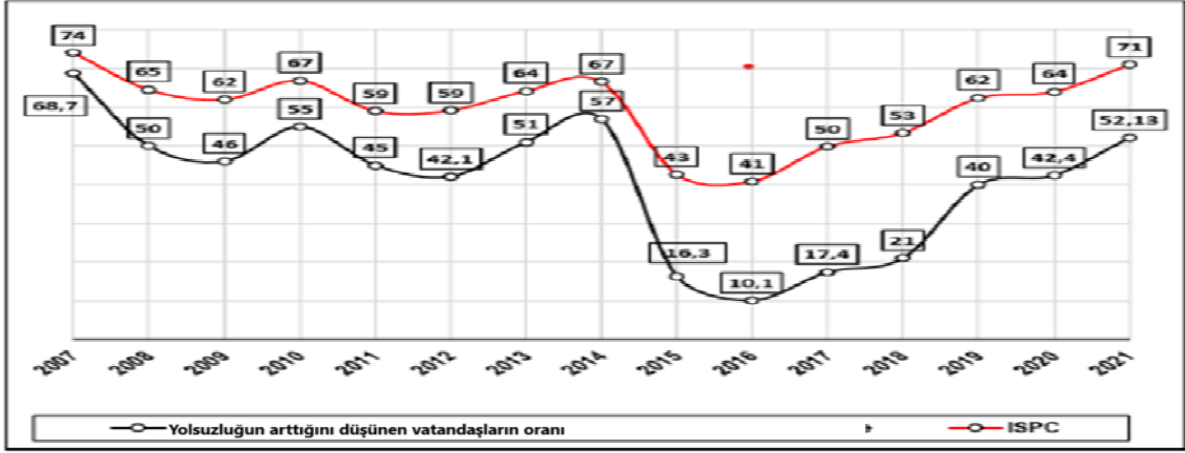
Grafik 13. Hukukun Üstünlüğü (BTI Index, 2024).

2022–2024 yılları arasında hukukun üstünlüğü endeksi 4,3/10'dan 3/10'e düşmüştür (Grafik 13). Burkina Faso siyasi sisteminde kuvvetler ayrılığı anayasal güvence altına alınmasına karşın siyasi pratikte bu ilke hiçbir zaman tam olarak uygulanamamış; yürütme erki, bilhassa ordu, tüm yetkileri bünyesinde toplamıştır. Burkina Faso'da, hemen hemen tüm Sahraaltı Afrika ülkelerinde olduğu gibi, yürütme erki diğer erkleri manipüle edebilmektedir. Ülkede etkin bir sivil toplumun gelişmemiş olması, sermaye birikiminin olmaması ve etkin bir denetim mekanizması ile bağımsız yargının olmaması kamu kaynaklarının bir gelir kapısı olarak görülmesine neden olmuştur. Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Ağı (REN-LAC), 2022 Aralık ayında yayımladığı raporda, halkın %85'nin yolsuzluğun çok sık olduğunu düşündüğünü belirtmiştir. 2020 yılında bu oran %81 ve 2019 yılında %75 olarak saptanmıştır (REN-LAC, 2022) (Grafik 14). Demokratik rejimlerin altında daha az yolsuzluk yapıldığı düşüncesi hakimdir. Askeri darbenin ardından, yolsuzluğun

⁴ Anket tabloları, Freedom House 2020 ve 2024 yılında yapılan araştırmalardan faydalanılarak yazar hazırlanmıştır.

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

yapıldığına ilişkin düşünceler artış (International Crisis Group, 2017). Bunun temel nedeni, Burkina Faso siyasi tarihinde iktidarda olan hiçbir askeri rejim üyesinin yolsuzluk suçlamasıyla yargılanmamasıdır. Bu durum, yürütme erkinin yargı üzerinde baskı kurduğunun bir göstergesidir.

Grafik 14. Yolsuzluk Algısı Endeksi (REN-LAC, 2022)⁵.

2021 yılında Freedom House tarafından hazırlanan Dünya Özgürlük Raporunda Burkina Faso 53/100 ile kısmen özgür olarak tanımlanırken, darbenin ardından, 2022 yılında, özgür olmayan ülkeler kategorisine alınmıştır (Freedom House 2022).

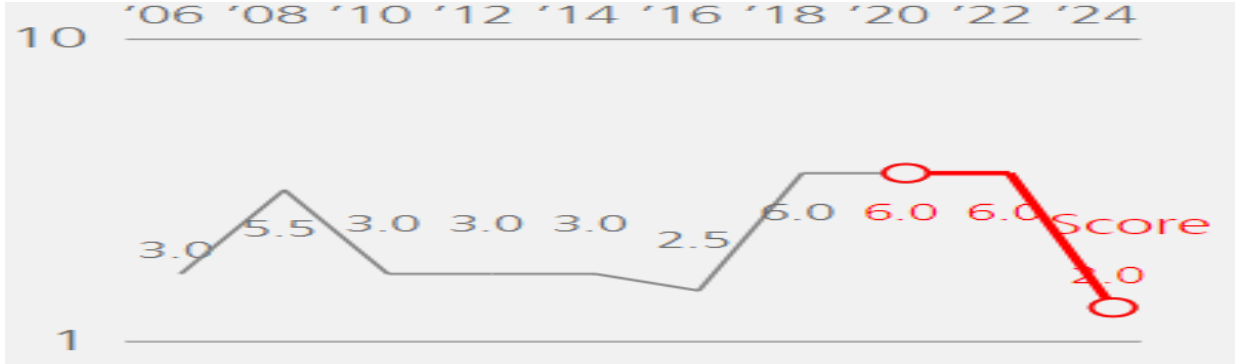
Freedom House tarafından 2020 ve 2024 yıllarında yapılan değerlendirmelerde, Burkina Faso'da hukukun üstünlüğüne yönelik inancın giderek zayıfladığı görülmektedir (Tablo 4). Hukukun üstünlüğü konu başlığı altında, 0-4 puan arasında değişen 4 temel soru sorulmaktadır.

Sorular	2020	2024
Bağımsız Yargı var mıdır?	2/4	2/4
Hukuki ve Cezai konularda yasal süreç işlemekte midir?	2/4	1/4
Fiziksel şiddetin gayrimeşru kullanımına yönelik koruma mevcut mudur?	0/4	0/4
Yasalar ve uygulanan politikalar vatandaşlara eşit düzeyde muameleyi teminat altına almakta mıdır?	2/4	1/4

Tablo 4. Hukukun Üstünlüğü

⁵ ISPC: Sentetik Yolsuzluk Algısı Endeksi.

2.2.4. Demokratik Kurumların İstikrarı

Grafik 15. Demokratik Kurumların İstikrarı (BTI Index, 2024).

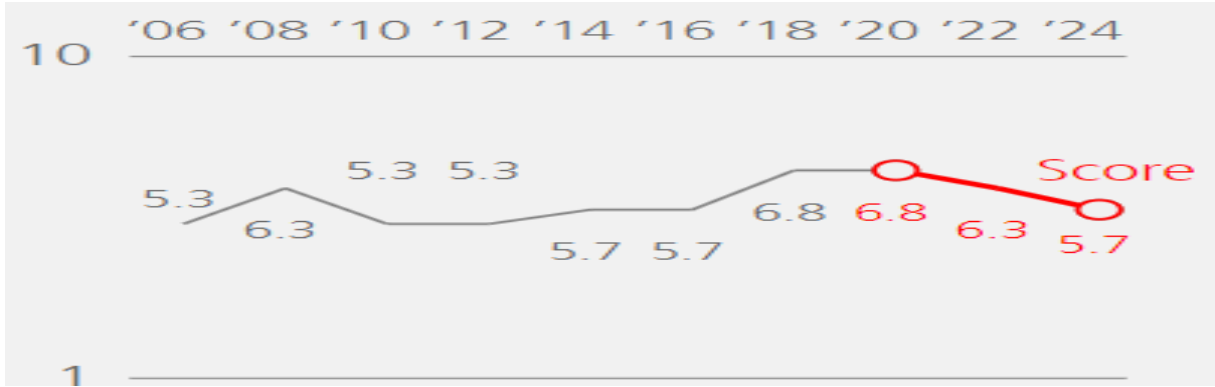
2020 yılında 6/10 olan demokratik kurumların istikrarı endeksi 2022 yılında gerçekleşen darbenin ardından 2/10'a gerilemiştir (Grafik 15). Freedom House başta olmak üzere 2015 ve 2020 seçimlerinde görev alan birçok gözlemci kuruluş, Burkina Faso'da demokratik kurumların gelişim gösterdiğini belirtmiştir. 2022 yılında yaşanan askeri darbelerin ardından birçok anayasal, yerel ve bölgesel kurumlar feshedilmiştir. Merkezi hükümetin giderek zayıflaması, başkent dışında vatandaşlara temel hizmetleri sunamıyor oluşu demokratik kurumlara olan güveni azaltmakta ve demokratik kurumların istikrarını zayıflatmaktadır (Tablo 5). Hükümetin ve ülkedeki demokratik kurumların işleyişine yönelik Freedom House tarafından yapılan çalışmada, "Hükümetin İşleyişi", "Örgütlenme ve Örgütlenme Hakkı" başlıklarında 0-4 puan arasında değişen 6 temel soru sorulmaktadır.

Sorular	2020	2024
Özgür ve adil seçimlerle seçilen hükümet başkanı ve ulusal yasama temsilcileri hükümetin politikalarını belirliyor mudur?	2/4	0/4
Resmi yolsuzluğa karşı önlemler güçlü ve etkili midir?	2/4	1/4
Hükümet açıklık ve şeffaflıkla mı çalışıyor mudur?	2/4	0/4
Toplanma hakkı ve özgürlüğü mevcut mudur?	3/4	2/4
İnsan hakları ve yönetimle ilgili çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının özgürce çalışma hakkı var mıdır?	2/4	2/4
Sendikalar ve benzeri meslek veya işçi örgütleri kuruluş ve faaliyetlerinde özgür müdür?	3/4	3/4

Tablo 5. Hükümetin İşleyişi, Örgütlenme ve Örgütlenme Hakkı

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

2.2.5. Siyasi ve Sosyal Entegrasyon

Grafik 16. Siyasi ve Sosyal Entegrasyon (BTI Index, 2024).

2020 yılında 6,8/10 olarak ölçülen siyasi ve sosyal entegrasyon endeksi, 2024 yılında 5,7/10'ye gerilemiştir (Grafik 16). 1991 yılında Burkina Faso'da yeni anayasanın kabulüyle birlikte çok partili sisteme geçilmiş, 2011 – 2018 yılları arasında siyasi parti sayısı 90'dan 150'ye yükselmiştir. Burkina Faso'da siyasi partilerin ideolojik tutumları, projeleri ve söylemleri birbirlerine çok yakındır. Bu yönüyle ülkedeki siyasi partiler politik alanda bir düzenleyiciden ziyade siyasi himaye araçları olarak değerlendirilebilir. Sosyal entegrasyon bağlamında Afrobarometer tarafında 2019 yılında yapılan araştırmada, Burkina Faso'da bireylerin %87'sinin yabancılara güvenmediği saptanmıştır (Afrobarometer, 2019). Çalışma kapsamında yöneltilen “Kendinizi ulusal kimliğinize mi yoksa etnik kimliğinize mi daha yakın hissediyorsunuz?” sorusuna katılımcıların %47'si ulusal kimliğe ait hissettiğini, %42'si kendisini her ikisine de eşit derecede yakın hissettiğini, %10'u ise etnik kimliğine daha yakın hissettiğini belirtmiştir. Hükümetin sosyal eşitsizliği önleme konusundaki başarısına ilişkin yöneltilen soruda ise halkın %70'i hükümetin bu konuda başarısız olduğunu ifade etmiştir. 2019 yılından bu yana ülkede yaşanan siyasi krizler ve artan güvenlik endişesi göz önüne alındığında, sosyal ve siyasi entegrasyonun azaldığı düşünülmektedir. Nitekim siyasi entegrasyona ilişkin Freedom House tarafından yapılan çalışmada bu düşünceye paralel bir sonuç elde edilmiştir (Tablo 6). Çalışma kapsamında, siyasi katılım ve çoğulculuk konu başlığı altında 0–4 puan arasında değişen 4 temel soru sorulmaktadır.

Sorular	2020	2024
Halkın farklı siyasi partiler veya farklı siyasi gruplar aracılığıyla örgütlenme hakkı var mıdır, sistem farklı siyasi partiler arasında rekabeti engelleyici önlemlerden arındırılmış mıdır?	2/4	1/4
Muhalefete yönelik desteğin artması veya seçim yoluyla güç kazanması için bir fırsat var mıdır?	3/4	0/4
Halkın siyasi tercihleri, siyasi alanın dışındaki güçlerin veya siyaset dışı araçlar kullanan siyasi güçlerin tahakkümünden muaf mıdır?	2/4	0/4
Nüfusun çeşitli kesimleri (etnik, ırksal, dinsel, toplumsal cinsiyet, LGBT+ ve diğer ilgili gruplar dâhil) tam siyasi haklara ve seçim fırsatlarına sahip mi?	3/4	1/4

Tablo 6. Siyasi Katılım ve Çoğulculuk.

Sonuç

Demokratik gerileme olgusunun Sahraaltı Afrika ve Burkina Faso'daki yansımalarının tartışıldığı bu çalışmada, 1990'lı yıllardan itibaren bölgede hız kazanan demokratikleşme hareketleri ve bu hareketlerin 2010'lu yıllardan itibaren değişen uluslararası konjonktürden nasıl etkilendiği ve demokratik gerilemeyi hızlandıran iç ve dış dinamiklerin neler olduğu açıklanmıştır.

Sahraaltı Afrika'nın demokrasi tarihi 20. yüzyılın başlarına kadar uzanmakla birlikte temelde dekolonizasyon dönemi ve 1990'lı yıllarda başlayan demokratikleşme hamlelerinin demokrasi serüveninde belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Dekolonizasyon sonrası döneme odaklanan bu çalışmada, 1990'lı yıllarda yaşanan dönüşümün temel sebebinin, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte uluslararası arenada galip güç olarak ortaya çıkan ABD'nin, uluslararası finansmana erişim karşılığında hükümetleri ve kurumları denetleyebilmek için liberal demokrasiyi bölgeye ihraç etmesi olduğu öne sürülmektedir. Bu dönemde Sahraaltı Afrika'daki demokrasi hareketleri büyük ölçüde hükümet, ordu ve sermayedarlar tarafından desteklenmiştir. Politika yapıcılarının pragmatist amaçlarla ithal ettiği demokrasinin herhangi bir kurumsal hazırlık yapılmadan bölgede zemin kazanması demokrasiyi kırılgan hale getirmiştir. Nitekim Sahraaltı Afrika ülkelerinde, 1990'lı yıllardan itibaren Batılı devletlerin ve uluslararası finansal kuruluşların öngördüğü prosedürel demokrasi hamleleri sayesinde siyasi haklar kısmen artmış olsa da kısa sürede tüm kazanımlar silinmiştir. Gerçek bir yaşamsal pratiğe dönüşmemiş ve kurumsal altyapısı olmayan Sahraaltı Afrika'nın kırılgan demokratikleşme trendi uluslararası gelişmelerden ve zayıf

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

temelinden dolayı giderek yavaşlamış ve bölgedeki otoriter eğilimler ivme kazanmıştır. Bölgedeki demokratik gerileme fenomeninin en keskin örnekleri Batı Afrika ve Orta Afrika'da görülmektedir.

Sahraaltı Afrika'da demokratik gerileme olgusunun incelendiği bu çalışmanın vaka incelemesi olarak Burkina Faso seçilmiş, ilgili ülkenin tarihsel süreç içerisindeki demokrasi serüveni ve halkın demokrasi ve kurumlarla ilişkisi incelenmiştir. Yapılan ampirik çalışmalar ışığında, Burkina Faso'nun demokratik gerileme konusunda oldukça radikal bir noktayı temsil ettiği ve demokratik gerilemenin bazı içsel ve dışsal faktörlere bağlı olarak geliştiği saptanmıştır.

Demokratik gerilemenin içsel faktörlerini oluşturan unsurları şu şekilde sıralanabilir; (i) ülkedeki düşük eğitim seviyesine paralel olarak kamuoyunun hükümetin işleyişine ve alınan siyasi kararlara dair ilgisini kaybetmiş olması, istikrar için otoriter liderlere olan desteği artırmaktadır. Otoriterleşmeyle birlikte hükümetin halk üzerindeki keyfi uygulamaları da artarak siyasi ve sosyal haklar aşındırılmaktadır. (ii) Ülkedeki düşük eğitim seviyesiyle birlikte yüksek gelir adaletsizliği yeknesak bir kamuoyu oluşumunu engellemekte, vergiye mukabil temsiliyet mekanizmasını erozyona uğratarak yöneticiler ve halk arasındaki uçurumu derinleştirerek halkı daha da edilgen bir role sokmaktadır. Bu durum demokrasi kültürünün gelişimini engelleyerek otoriter bir kısır döngü yaratmaktadır. (iii) Burkina Faso'nun kuruluşundan itibaren müşahede ettiği askeri ve siyasi darbeler, devlet kapasitesinin daha da zayıflamasına neden olmuştur. Zayıf devlet kapasitesiyle birlikte, zayıf siyasi kültür ve gömülü özerklik, liberal demokrasilerin yaşanmasını zorlaştırmaktadır. (iv) Zayıf sivil toplum ve rijit siyasi katmanlar demokratik katılımı ve demokratik yönetimi engellemektedir. (v) Burkina Faso'daki ataerkil yapı ve merkezi hükümetin güç kaybetmesiyle birlikte kabilelerin siyasi ve sosyal yaşama daha fazla müdahil olması mevcut otoriter kültürü perçinlemektedir. (vi) Ülkenin kuzey kesimlerinde yaşanan güvenlik problemleri ve terörizm askeri hükümetlere olan güveni pekiştirmektedir.

Demokratik gerilemenin dışsal faktörlerini oluşturan unsurları şu şekilde sıralanabilir; (i) 2008 yılında meydana gelen küresel finansal krizle birlikte bölgedeki demokratik gelişimin temel katalizörü olan Batılı devletler kurulan ekonomik ve finansal ilişkiler zayıflamıştır. (ii) Arap Baharıyla birlikte bölgedeki merkezi hükümetlerin güçleri azalmış, bilhassa Sahel bölgesinde radikal terör örgütleri hızla zemin kazanmaya başlamıştır. 2010'lu yıllardan sonra Burkina Faso'nun kuzeyini önemli ölçüde tehdit eden ve binlerce sivil ölümüyle sonuçlanan ayaklanmalar ve terör eylemleri, otoriter hükümetlere desteği artırmış, savunma harcamaları artış göstermiş ve bu durum da daha otoriter ülkelerle ilişkilerin geliştirilerek batılı devletlerden ve onların

ideolojilerin kopuşu hızlandırmıştır. (iii) Kovid-19 pandemisinde, batılı ülkelerden destek alamayan Sahraaltı Afrika ülkeleri ve Burkina Faso'da, ciddi sağlık krizleri baş göstermiş ve batılı ülkelere karşı kamuoyu tepkisine neden olmuştur. Bu durum başta Çin olmak üzere, kendilerine yardımda bulunan ülkelerle ilişkilerin gelişmesine olanak tanımıştır. (iv) Tecrübe edilen tüm bu süreçlerde, Burkina Faso'nun ve genel olarak Sahraaltı Afrika'nın geleneksel ittifak ilişkileri aşınmış, Çin ve Rusya'nın bölgenin siyasi ve ekonomik yaşamındaki ağırlığı ve belirleyici rolü daha da keskinleşmiştir. Mezkûr ülkelerin, kendi etki alanlarını genişletmek için bölgedeki otoriter liderlere destek vermeleri demokratik gerilemeyi hızlandırmıştır. Bu noktada, Traoré'nin Rusya-Afrika Zirvesine katılması ve Kremlin'de ağırlanmış olması bölgedeki yeni ittifakların geleceğine yönelik önemli bir fikir vermektedir. (v) Mali, Burkina Faso ve Nijer arasında Sahel ittifakının kurulması, ECOWAS'tan çekilmesi ve Batı Afrika Ülkeleri Merkez Bankası (BCEAO)'dan da çekileceklerini açıklaması, bölgedeki otoriter hükümetlerin birbirlerini destekleyerek iktidarlarını perçinlediklerinin bir göstergesidir. Batı Afrika'daki ittifak ilişkilerinin genişlemesinin demokratik gerilemeyi daha da hızlandıracağı aşikardır.

Sonuç olarak, Sahraaltı Afrika'da ve Burkina Faso'da müşahede ettiğimiz demokratik gerileme, bahsedilen içsel ve dışsal faktörler nedeniyle hızla yayılmaktadır. Bölgedeki eğitim seviyesi yükseltilmeden bölgesel güvenliği sağlamak adına ulusal ve uluslararası aktörler kararlı bir biçimde mobilize edilmeden ve gelir dağılımı sürdürülebilir bir eşişe taşınmadan bölgedeki trendin tersine dönmesi mümkün gözükmemektedir.

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso**Kaynakça**

- Acaravcı, A. ve Erdoğan, S. (2001). *Sabraaltı Afrika Ülkelerinin İktisadi Gelişme Sürecine Kısa Bir Bakış*. Kriter Yayınları.
- African Elections Database. (2012). *Elections in Burkina Faso*. <https://africanelections.tripod.com/bf.html> (Erişim Tarihi: 04.09.2024).
- Ajala, O. (2023). *Understanding the Crisis of Democracy in West Africa and the Sahel*. GCSP In Focus. <https://dam.gcsp.ch/files/doc/in-focus-ajala-democracy-sahel> (Erişim Tarihi: 09.03.2024).
- Amnesty International. (2023). *Death Was Slowly Creeping on Us: Living Under Siege in Burkina Faso*. <https://www.amnesty.org/en/wpcontent/uploads/2023/11/AFR6072092023ENGLISH.pdf> (Erişim Tarihi: 03.09.2024).
- Arriola, L.R., Rakner, L., ve Walle, N. (2023). *Democratic Backsliding in Africa?*. Oxford University Press.
- Bayram, M. (2019). Burkina Faso Siyasetinde İdeoloji ve Pragmatizm. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74 (3), 739–757.
- Bekoe, D., Burchard, S., Sindle, E. ve Swift, A. (2021). Extremism in Burkina Faso: Recommendations for Stabilization and Recovery. *Institute for Defense Analyses*. <https://apps.dtic.mil/sti/trecms/pdf/AD1205704.pdf> (Erişim Tarihi: 06.05.2024).
- Bensimon, C. (3 Ekim 2022). Burkina Faso: Coup leader Paul-Henri Damiba pushed out by military captain. *Le Monde*. https://www.lemonde.fr/en/le-monde-africa/article/2022/10/03/burkina-faso-coup-leader-paul-henri-damiba-pushed-out-by-military-captain_5998957_124.html (Erişim Tarihi: 07.09.2024).
- Beucher, B. (2011). Le Burkina Faso et son environnement géopolitique. *Annuaire français de relations internationales*, (12), 687–701.
- Boadi, G. (2021). *Democratic Backsliding in West Africa*. Kofi Annan Foundation. <https://www.kofiannanfoundation.org/wp-content/uploads/2024/05/Democratic-backsliding-in-West-Africa-Nature-causes-remedies-Nov-2021-1.pdf> (Erişim Tarihi: 01.05.2024).

- Boese, V. A., Lindberg, S. I., ve Lührmann, A. (2021). Waves of Autocratization and Democratization: a Rejoinder. *Democratization*, 28(6), 1202–1210.
- Bonkougou, M. (17 Ekim 2007). Burkina Faso Salutes Africa's Che Thomas Sankara. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/idUSL17577712/> (Erişim Tarihi: 21.04.2024).
- Bonnecase, V. (2015). Sur la chute de Blaise Compaoré. Autorité et colère dans les derniers jours d'un régime. *Politique Africaine*, 137(1), 151–168.
- Boudani, Y. (20 Ağustos 2021). Burkina Faso: le bilan de l'attaque de Boukouma passe à 80 morts. RFI. <https://www.rfi.fr/fr/afrique/20210819-burkina-faso-le-bilan-de-l-attaque-de-boukouma-passe-%C3%A0-80-morts> (Erişim Tarihi: 05.09.2024).
- Brass, J. N. (2016). *Allies or Adversaries: NGOs and the State in Africa*. Cambridge University Press.
- BTI. (2024). *Global Findings*. <https://bti-project.org/en/reports/global-dashboard?&cb=00000> (Erişim Tarihi: 28.03.2024).
- Burke, J. (16 Ocak 2016). Burkina Faso attack signals spread of Islamist menace. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2016/jan/16/burkina-faso-attack-signals-spread-of-islamist-menace> (Erişim Tarihi: 07.09.2024).
- Burkina Faso interim leader hails Russia as a strategic ally. (5 Mayıs 2023). *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/burkina-faso-interim-leader-hails-russia-strategic-ally-2023-05-05/> (Erişim Tarihi: 06.09.2024).
- Burkina Faso: Election Présidentielle. (26 Kasım 2020). *TV5 Monde*. <https://information.tv5monde.com/afrique/burkina-faso-election-presidentielle-2020> (Erişim Tarihi: 04.04.2023).
- Burkina Faso's Kaboré wins re-election, according to full preliminary results. (26 Kasım 2020). *France24*. <https://www.france24.com/en/africa/20201126-burkina-s-kaboré-wins-re-election-according-to-full-preliminary-results> (Erişim Tarihi: 07.09.2024).
- Carol, L. (2 Mart 2007). Innovations in the draft Constitution of Burkina Faso. *Constitutionnet*. <https://constitutionnet.org/news/innovations-draft-constitution-burkina-faso> (Erişim Tarihi: 06.09.2024).

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

- Cassani, A., ve Tomini, L. (2018). Reversing regimes and concepts: from democratization to autocratization. *European Political Science*, 19(2), 272–287.
- Centre d'Etudes Strategiques de l'Afrique. (2022). *Comprendre le dernier coup d'État au Burkina Faso*. <https://africacenter.org/fr/spotlight/comprendre-le-dernier-coup-detat-au-burkina-faso/> (Erişim Tarihi: 08.04.2024).
- Cheeseman, N. (2018). *How the Rules of the Game Shape Political Developments*. Cambridge University Press.
- Country Watch. (2016). 2016 Country Review Burkina Faso. <https://www.countrywatch.com/Content/pdfs/reviews/B35M8ZQQ.01c.pdf> (Erişim Tarihi: 06.09.2024).
- Çomak, H. vd. (ed.) (2017). *Afrika Politikası: 21. Yüzyılda Güvenlik Refah ve Demokrasi Anlayışı*. Beta Yayınları.
- Dahl, R. A. (1998). *On Democracy*. Yale University Press.
- Danjibo, N. D. (2020). The Aftermath of the Arab Spring and Its Implication for Peace and Development in the Sahel and Sub-Saharan Africa. *Strategic Review for Southern Africa*, 35(2), 16-34.
- Easterly, W. (2005). What did structural adjustment adjust? The association of policies and growth with repeated IMF and World Bank adjustment loans. *Journal of Development Economics*, 76(1), 1–22.
- Erdoğan, S. (2020). *Sahraaltı Afrika Ülkelerinde Kalkınma Sürecinin İktisadi ve Politik Analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- Eizenga, D. ve Williams, W. (2020). The Puzzle of JNIM and Militant Islamist Groups in the Sahel, *The Africa Center for Strategic Studies*. No:38, 1-7. ISSN 2164-4047.
- F, Allen ve G, Giovannetti. (2011). The effects of the financial crisis on Sub-Saharan Africa. *Review of Development Finance*, (1) 1-27.
- Hagberg, S., Kibora, L., Barry, S., Gnessi, S., ve Konkobo, A. (2017). *Transformations sociopolitiques burkinabè de 2014 à 2016*. Uppsala Universitet Press. ISBN 978-91-506-2643-8.
- Harsch, E. (2013). The legacies of Thomas Sankara: a Revolutionary Experience in Retrospect. *Review of African Political Economy*, 40(137), 358-374.

- Helle, S., Rakner, L., ve Rønning, H. (2011). No Matter How Long the Winter, Spring is Sure to Follow”: The Arab Spring and its Effect in Sub-Saharan Africa. *Bergen Cbr. Michelsen Institute*, (10) 4.
- How Thomas Sankara, “Africa’s Che Guevara”, Was Killed to Fulfill French Neocolonialist Ambitions. (28 Ekim 2021). United World International. <https://unitedworldint.com/21668-how-thomas-sankara-africas-che-guevara-was-killed-to-fulfill-french-neocolonialist-ambitions/>(Erişim Tarihi: 04.09.2024).
- Hyde, S. (2020). Democracy’s Backsliding in the International Environment, *Science*, 369(6508), 1192-1196.
- Inter Parliamentary Union. (1970). Upper Volta: Date of Elections. http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/UPPER_VOLTA_1970_E.PDF (Erişim Tarihi: 06.09.2024).
- Internal Displacement Monitoring Centre. (2023). *Internal Displacement and Food Security*. https://api.internaldisplacement.org/sites/default/files/publications/documents/IDMC_GRID_2023_Global_Report_on_Internal_Displacement_LR.pdf (Erişim Tarihi: 09.04.2024).
- İpek, V. (2024). *Sabraaltı: Siyaset ve Yaşam*. İletişim Yayınları.
- Justin Zongo student death: Burkina Faso police jailed. (24 Ağustos 2011). BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-africa-14645746> (Erişim Tarihi: 07.09.2024).
- Kandeh, J. D. (2004). *Coups from Below: Armed Subalterns and State Power in West Africa*. Palgrave Macmillan.
- Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller*. Timaş Yayınları.
- Keane, J., Lemma, A., ve Raga S. (2023). Spillover effects of the Sahel conflict on selected West African countries. *ODI Emerging Analysis*. https://odi.cdn.ngo/media/documents/Final_Sahel_spillover_effects_to_other_WA_countries_17Apr23.pdf (Erişim Tarihi: 28.03.2024).
- Koussoube, E., Loada, A., Nebie, G. ve Raffinot, M. (2014). Political Economy of growth and poverty in Burkina Faso: Power, Institutions and Rents. *Développement institutions & mondialisation DLAL*, DT/ 2024 -1, 20-31.

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

- Lyammouri, R. (2020). Burkina Faso elections, another box to check. *Policy Center for the New South*, PB-20/84.
- Lynch, G. ve VonDoepp, P. (2020). *Routledge Handbook of Democratization in Africa*. Routledge.
- Mbaku, J., M. (30 Ekim 2014). Burkina Faso Protests Extending Presidential Term Limits. Brookings. <https://www.brookings.edu/articles/burkina-faso-protests-extending-presidential-term-limits/> (Erişim Tarihi: 07.09.2024).
- Muuka, G., N. (1997). Wrong-footing MNCs and local manufacturing: Zambia's 1992–1994 structural adjustment program. *International Business Review*, 6(6), 667–687.
- Nohlen, D., Krennerich, M., & Thibaut, B. (1999). *Elections in Africa*. Oxford University Press.
- Norwegian Refugee Council. (2023). *The World's Most Neglected Displacement Crises*. https://www.nrc.no/globalassets/pdf/reports/neglected-2023/the-worlds-most-neglected-displacement-crises-2023_english.pdf (Erişim Tarihi: 12.04.2024).
- Only survivor of 1987 Burkina Coup Relives Thomas Sankara's Assassination. (13 Ağustos 2024). Africa News. <https://www.africanews.com/2021/10/11/only-survivor-of-1987-burkina-coup-relives-thomas-sankara-s-assassination/> (Erişim Tarihi: 06.09.2024).
- Perspective Monde. (2015). *Élection présidentielle*. <https://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMElection?codePays=BFA&dateElection=BFA20151129&codeInstitution=3> (Erişim Tarihi: 09.04.2024).
- Posner, D. N. ve Young, D. J. (2007). The Institutionalization of Political Power in Africa. *Journal of Democracy*, 18(3), 126–140.
- Prichard, W. (2015). *Taxation, Responsiveness and Accountability in Sub-Saharan Africa: The Dynamics of Tax Bargaining*. Cambridge University Press.
- Qui est Joseph KI-ZERBO ?. (2022). Université Joseph KI-ZERBO .<https://www.ujkz.bf/qui-est-joseph-ki-zerbo/> (Erişim Tarihi: 06.09.2024).
- Recent Coups in West and Central Africa. (28 Kasım 2023). Reuters. <https://www.reuters.com/world/africa/recent-coups-west-central-africa-2023-11-28/> (Erişim Tarihi: 05.04.2024).
- Roch Marc Christian Kabore elected Burkina Faso president. (1 Aralık 2015). BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-africa-34971505> (Erişim Tarihi: 07.09.2024).

- Roger, B. (10 Mayıs 2015). Burkina : quel avenir pour le CDP sans Blaise Compaoré ?. Jeune Afrique. <https://www.jeuneafrique.com/231230/politique/burkina-quel-avenir-pour-le-cdp-sans-blaise-compaor/> (Erişim Tarihi: 06.09.2024).
- Roger, B. ve Carayol, R. (18 Kasım 2014). Burkina Faso : le récit de la chute de Compaoré, heure par heure. Jeune Afrique. <https://www.jeuneafrique.com/39108/politique/burkina-le-r-cit-de-la-chute-de-compaor-heure-par-heure/> (Erişim Tarihi: 07.09.2024).
- Saidou, A. K. ve Bertrand, E. (2022). Security as a Campaign Issue: Programmatic Mobilization in Burkina Faso's 2020 Elections. *Democratization*, 29(8), 1436–1454.
- The Africa Center for Strategic Studies. (2011). *Africa and the Arab Spring: A New Era of Democratic Expectations*. ACSS Special Report. No:1.
- The Armed Conflict Location & Event Data Project. (2023). *Regional Overview Africa*. <https://acleddata.com/2024/01/12/regional-overview-africa-december-2023/> (Erişim Tarihi: 08.04.2024).
- The International Institute for Democracy and Electoral Assistance. (2021). *The Global State of Democracy-Building Resilience in a Pandemic Era 2021*. <https://www.idea.int/publications/catalogue/global-state-democracy-2021-building-resilience-pandemic-era> (Erişim Tarihi: 30.03.2024).
- Turhan, Y. (9 Temmuz 2024). Afrika'da darbeler ve Burkina Faso'da 2. Bağımsızlık Dönemi. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/analiz-afrikada-darbeler-ve-burkina-fasoda-2-bagimsizlik-donemi/3270020> (Erişim Tarihi: 04.09.2024).
- Understanding Burkina Faso's Latest Coup. (28 Ekim 2022). Africa Center for Strategic Studies. <https://africacenter.org/spotlight/understanding-burkina-faso-latest-coup/> (Erişim Tarihi: 04.09.2024).
- Ventura, L. (6 Mayıs 2024). Poorest Countries in the World 2024. Global Finance. <https://gfmag.com/data/economic-data/poorest-country-in-the-world/>. (Erişim Tarihi: 05.09.2024).
- Waldner, D. ve Lust, E. (2018). Unwelcome Change: Coming to Terms with Democratic Backsliding. *Annual Review of Political Science*, 21(1), 93–113.

Sahraaltı Afrika'da Demokratik Gerileme: Vaka İncelemesi Olarak Burkina Faso

Wunsch, N. ve Blanchard, P. (2022). Patterns of Democratic Backsliding in Third Wave Democracies: a Sequence Analysis Perspective. *Democratization*, 30(2), 278–301. Yurtoğlu, Pek., E. (2023).

Yurtoğlu Pek, Elif (2023). Robert Dahl İlkeleriyle Demokratikleşmenin Koşulları: Türkiye Örneği. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 8(2), 225-238.